

Kaitseväe Ühendatud Õppeasutused
Strateegia õppetool

MAIDU ALLIKAS
3. keskastmekursus

**SÕJAVÄEPEDAGOOGIKA TEKKIMINE EESTI
KAITSEVÄES 1920. AASTATE II POOLEL**

Lõputöö

Juhendajad

MA Ken Kalling

n-ltn Aivar Ots

Tartu 2003

REFERAAT

Töö autor: Maidu Allikas

Töö pealkiri: Sõjaväepedagoogika tekkimine Eesti Kaitseväes 1920. aastate II poolel

Juhendajad: Ken Kalling, MA

Aivar Ots, nooremleitnant

Töö tüüp: lõputöö

Lehekülgede arv: 53

Kasutatud kirjanduse ja allikmaterjalide arv: 95

Töö kirjutamise keel: eesti keel

Märksõnad: sõjaväepedagoogika, sõjaväepedagoogika ajalugu, väljaõpe, õppemeetodid, Eesti Kaitsevägi, Sõjakool, Kõrgem Sõjakool, ohvitser

Teema valiku põhjendus: Teema on oluline kuna varem ei ole otseselt uuritud Eesti sõjaväepedagoogika ajalugu.

Uurimistöö objekt: Uuritavaks objektiks on sõjaväepedagoogika tekkimine ja areng 1920. aastate teisel poolel.

Uurimistöö eesmärk: Lõputöö eesmärgiks on kirjeldada sõjaväepedagoogika tekkimist ja arengut 1920. aastate Eesti kaitseväes ning sealjuures välja tuua sõjaväepedagoogika tekkimise võimalikud põhjused.

Annotatsioon: Lõputöö käsitleb Eesti sõjaväepedagoogika ajalugu. Töös kirjeldatakse sõjaväepedagoogika tekkimist ja arengut Eesti Kaitseväes 1920. aastate teisel poolel. Uurimistöös käsitletakse sõjaväepedagoogika ilmnemise eeldusi. Sealjuures on vaatluse all ohvitserkonna varasem haridus, välisriikide sõjakoolides läbitud õpingute mõju ning pedagoogilise tegevuse areng Eesti haridussüsteemis antud perioodil. Sõjaväepedagoogika ilmnemise konkreetsete võimlaustena käsitletakse olulisi puudujääke kaitseväe väljaõppes 1920. aastate esimesel poolel. Samuti on väljatoodud 1924. aasta 1. detsembri mässukatse mõju kaitseväe väljaõppe õppemetoodika arengule. Töös on esitatud ka ülevaade sõjaväepedagoogilise tegevuse arengust aastatel 1925-1931. Uurimistöö osutab sellele, et sõjaväepedagoogika tekkimist ja edasist arendamist mõjutasid oluliselt kaitseväe ohvitserid, kellel oli varasem õpetajaharidus. Oluliseks teguriks sõjaväepedagoogika kujunemisel osutus ka välisriikide sõjavägede õppetöö eeskuju.

SISUKORD

SISSEJUHATUS.....	4
1. VÕIMALUSED SÕJAVÄEPEDAGOOGIKA TEKKIMISEKS.....	6
1.1. Eesti Kaitseväge ohvitseride pedagoogiline ettevalmistus.....	6
1.1.1. Eesti Kaitseväge ohvitseride pedagoogiline ettevalmistus tsaariarmees.....	6
1.1.2. Õpetaja haridusega Eesti Kaitseväge ohvitserid.....	9
1.2. Eesti Kaitseväge ohvitseride õpingud välisriikides.....	12
1.3. Pedagoogilised voolud ja kasvatusteadus 1920. aastate Eestis.....	19
Kokkuvõte.....	22
2. SÕJAVÄEPEDAGOOGIKA KUJUNEMISE EELDUSED.....	24
2.1. Väljaõppe läbiviimise puudused.....	24
2.2. Väljaõppe kvaliteedi ja õppemeetodite parandamise ettepanekud.....	26
2.3. Rahulolematus patriootilise kasvatusesega.....	28
2.4. 1924. aasta 1. detsembri sündmuste mõju pedagoogika- ja kasvatustöö arengule.....	30
Kokkuvõte.....	31
3. SÕJAVÄEPEDAGOOGILISE MÕTLEMISE- JA TEGEVUSE ARENG 1920 AASTATE II POOLEL.....	33
3.1. Kultuur-selgitustöö instruktorite kursus.....	33
3.1.1. Kultuur-selgitustöö instruktorite kursuste edasine mõju kaitseväge väljaõppel.....	37
3.2. Sõjaväepedagoogika valdkonna õpingud Sõjakoolis ja Kõrgemas Sõjakoolis.....	38
3.2.1. Sõjaväepedagoogilised õpingud Sõjakoolis 1925. – 1926.a.....	38
3.2.2. Kaitseväge väljaõppe reform ja muudatused sõjaväepedagoogilistes õpingutes 1927.-1928. aastal.....	39
3.2.3 Sõjaväepedagoogiline õppetöö ja selle sisu Sõjakoolis ja Kõrgemas Sõjakoolis 1928 – 1931.a.....	41
3.3. Sõjaväepedagoogika kui pedagoogika eriharu käsitus Eesti kaitseväes.....	43
KOKKUVÕTE.....	46
SUMMARY.....	48
KASUTATUD KIRJANDUS, ALLIKAD JA ARHIIVIMATERJALID.....	49

SISSEJUHATUS

Ajalooline uurimustöö „Sõjaväepedagoogika tekkimine Eesti Kaitseväes 1920. aastate II poolel” käsitleb pedagoogika- ja sõjaajaloo valdkonda. Täpsemalt on vaatluse all sõjapedagoogika tekkimislugu Eesti Kaitseväes.

Töö teema on oluline, kuna sõjaväepedagoogika, kui teadusharu ja tegevusvaldkonna tekkimine Eesti Kaitseväes 1920. aastatel on tänaseni veel põhjalikult uurimata. Samuti võib osutada sellele, et sõjaväepedagoogikaga arendamine on valdkond, millele vähemalt Euroopa sõjavägedes üha suuremat tähelepanu pööratakse. Ühtlasi on sellega seoses kasvanud huvi ka sõjaväepedagoogika ajaloo vastu (vt. nt. Toiskallio 2002).

Lõputöö eesmärk on anda ülevaade sõjaväepedagoogika tekkimist Eesti Kaitseväes 1920. aastate teisel poolel. Sealjuures on taotluseks välja tuua (1.) sõjaväepedagoogika tekkimise põhjused ning (2.) kirjeldada sõjaväepedagoogika kujunemisprotsessi.

Siinkohal on oluline ära märkida, et järgnevas lõputöös on kasutatud mõistet ‘sõjaväepedagoogika’ pidades silmas ennekõike tegevusvaldkonda, mis puudutab sõjaväelise väljaõppe eesmärke, väljaõppe korraldamist ning õppemethodikat. Osaliselt erandlik on sõjaväepedagoogika termini kasutamine lõputöö viimases alapeatükis, mis kirjeldab sõjaväepedagoogika käsitlust 1920. aastate teisel poolel kaitseväes. Selles osas on sõjaväepedagoogikat vaadeldud ühe võimaliku pedagoogika haruna ning välja on toodud tolelaegsete autorite vastavad määratlused. Sõjaväepedagoogika tekkimisena kaitseväes käsitletakse ametlike seisukohavõttude ilmumist sõjaväelise väljaõppe kasvatus- ja õppe-eesmärkide ning õppemethodika valdkonnas. Samuti ka otseselt õppemethodika alase väljaõppe läbiviimise algust Eesti Kaitseväes.

Eesti sõjaväepedagoogika ajalugu on vähemalt osaliselt käsitletud ka varem. August Kasekamp kirjutas 1928. aastal väitekirja teemal “Juhtide kasvatus ja väljaõpe sõjaväes möödunud sõdade eriti maailmasõja ja vabadussõja kogemustel”, milles ta uuris juhtide kasvatus- ja väljaõppega seotud küsimusi Vabadussõja ajal ning pärast seda. Voldemar Karing kaitses 1929. aastal väitekirja teemal “Sõjaväe väljaõppes tarvitavad õppemethodid”, mis annab ülevaate erinevatest õppeviisidest ja nende kasutamisest kaitseväe väljaõppes. Samuti on sõjaväepedagoogika teemat käsitlenud

Peep–Aarne Sirge 1999. aastal kirjutatud magistritöös “Eesti endiste sõjakoolide kogemuste rakendamise võimalusi kaitsejõudude tänapäevases väljaõppes.”

Käesolevas lõputöös on vaadeldud sõjaväepedagoogika tekkimist 1920. aastate Eesti Kaitseväes põhiliselt kolmest valdkonnast lähtuvalt. Esmalt on vaatluse all võimalused sõjaväepedagoogilise mõtte ja tegevuse tekkimiseks ja edasiseks arenguks kaitseväes. Käsitlemist leiavad (a) Eesti ohvitserkonna haridus, (b) Eesti ohvitseride õpingud välisriikides ja (c) pedagoogilised suundumused antud perioodi Eesti hariduselus. Teiseks on käsitletud konkreetsemaid eeldusi sõjaväepedagoogilise tegevuse ilmnemiseks alates 1925. aastast. Sealjuures on välja toodud sõjaväelise väljaõppe probleemid kaitseväes ning nende parandamiseks tehtud ettepanekud 1920. aastate esimesel poolel. Eraldi on vaadeldud 1924. aasta mässukatse mõju kaitseväe väljaõppe sisu ja meetodika arendamisele. Kolmanda ja viimase osana on käsitletud sõjaväepedagoogika valdkonna õppetöö arengut kaitseväes 1920. aastate teisel poolel. Tulenevalt kasutatud allikmaterjalidest on sõjaväepedagoogika arengut kaitseväes vaadeldud Sõjakooli ja Kõrgema Sõjakooli õppetöö sisu ja läbiviimise meetodika põhjal. Täiendavalt on püütud piiritleda antud perioodil kujunenud sõjaväepedagoogika käsitlust Eesti Kaitseväes.

Lõputöö koostamisel on kasutatud Eesti Riigiarhiivis Sõjaväe Ühendatud Õppeasutuste (fond 650), Kindralstaabi (fond 496), Sõjakooli (fond 646) ja Sõjavägede staabi (fond 495) säilikuid, mis sisaldavad Sõjakooli õppekavasid, õppeprogramme ja tunniplaanid; õppurite väitekirju; Ühendatud Õppeasutistega (Ü.Õ.A) seotud käskkirju ning Kindralstaabi ja Ü.Õ.A vahelist kirjavahetust. Töö sisu tugineb olulisel määral aastatel 1920. – 1940. ajakirjas *Sõdur* avaldatud artiklitele, mis annavad ilmselt kõige mitmekülgsema ülevaate väljaõppega seotud küsimustest Eesti Kaitseväes vaadeldaval ajajärgul.

1. VÕIMALUSED SÕJAVÄEPEDAGOOGIKA TEKKIMISEKS

1.1. Eesti Kaitseväe ohvitseride pedagoogiline ettevalmistus

Sõjaväepedagoogika kujunemislugu võib seostada asjassepuutuvate isikute elu- ja hariduskäikudega. Kahtlemata võib eeldada, et sõjaväepedagoogika ilmnemiseks ja edendamiseks Eestis oli vaja inimesi, kelle haridus ja elukogemus võimaldasid antud valdkonnas tegutsemist. Eestis sõjaväepedagoogika tekkeloo mõistmiseks on vajalik saada ettekujutus rahvusliku ohvitserkonna kujunemisloost 20. sajandi alguses. Siinjuures tuleb pöörata tähelepanu neile isikuile, kes kõige rohkem tegelesid 1920. aastatel Eesti Kaitseväes sõjaväepedagoogika- ja väljaõppesüsteemi loomise ning edaspidise arendustööga.

1.1.1. Eesti Kaitseväe ohvitseride pedagoogiline ettevalmistus Tsaariarmees

Esmalt tuleb vaatluse alla, millise pedagoogilise ettevalmistuse said Eesti ohvitserid, kes õppisid erinevates Tsaariarmee sõjakoolides ja lühiajalistel kursustel.

Enne Vabadussõda olid mitmed tulevased Eesti Kaitseväe ohvitserid saanud sõjalise väljaõppe ja hariduse Venemaa erinevates sõjalistes õppeasutustes või ajutistel kursustel – näiteks erinevates sõja- ja junkrukoolides, akadeemias ning nii rahu- kui sõjaaja reservlipnike kursustel. Järgnevalt on lühidalt kirjeldatud tsaariarmee erinevaid sõjalisi õppeasutusi ja –kursuseid ning käsitletud neis õpilastele antud pedagoogilist ettevalmistust.

Venemaa sõjakoolid komplekteeriti põhiliselt kadetikorpusete* lõpetanutega, viimaste puudumisel aga keskkooli lõpetajatega. Kadetikorpusete lõpetajad olid enne sõjakooli astumist saanud sõjalise kasvatuse ja elementaarse ettevalmistuse riviõppes. Sõjaline haridus saadi alles sõjakoolis, kus õppetöö kestis vastavalt erialadele 2 aastat jalaväe- ja 3 aastat ratsaväe sõjakoolides (ERA, f496, n4, s494, lk 33; vt ka Volkov 1993:103-108, 111-113).

Venemaa junkrukoolidesse võeti vabatahtlikkuse alusel linnakooli haridusega noormehi (või ka allohvitsere), kes eduka lõpetamise korral said ohvitseri auastme. Alates 1903. a kestis õppetöö junkrukoolis 3 aastat. Esimene aasta olid õppekavas üldained ja viimased aastad sõjalised õppeained (ERA, f496, n4, s494, lk 33; Volkov

* - Kadetikorpus – sõjaväelise kallakuga, algselt aadlisoost noortele mõeldud õppeasutused (õppeasutuste õpilased). Kadetikorpusete eesmärgiks oli ette valmistada sõjakoolidesse astujaid.

1993:115-118). Erinevates Venemaa junkrukoolides õppis 17 tulevast Eesti Kaitseväge kindralit (Pajur 2000a:106-107).

Sõjalist kõrgharidust oli võimalik omandada Venemaa Nikolai nimelistes eriala-akadeemias nagu mereväe-, inseneri-, suurtükiväe-, intendandi- ja sõjaõiguste akadeemias. Lisaks eelpool nimetatutele tegutses ka Sõjameditsiini Akadeemia. Kõige rohkem õppis tulevase eesti kõrgemaid ohvitseri Nikolai Kindralstaabi Akadeemias. Sinna õppima saamise eelduseks oli vanus mitte alla 18 aasta ning auaste ei tohtinud ületada ületanud kapteni oma; samuti oli alates 1863. aastast sätestatud eelneva teenistuse kestus (Volkov 1993:131; Pajur 2000a:108-109). Nimetatud kooli läbisid rahuajal 7 tulevast Eesti Kaitseväge kindralit. D. Lebedev lõpetas (1904), P. Lill (1911), J. Laidoner (1912), A. Larka (1912), J. Soots (1913), J. Tõrvand (1914), N. Reek (1917), kes võtsid ka osa Eesti Vabadussõjast (Kasekamp 1936:905; Pajur 2000a:108-109).

Rahuaegne reservlipnike ettevalmistus enne I Maailmasõda eeldas õppima asumisel läbitud ajateenistust ja kesk- või kõrgharidust ning vanust vähemalt 28 eluaastat. Kursus loeti lõpetatuks, kui oli sooritatud eksam vastava komisjoni ees. Sellega arvati asjassepuutuvad isikud reservi, kus nad hiljem kutsuti kahel korral kordusõppustele ja vajadusel – st sõja korral, mobiliseeriti sõjaväkke (Pajur 2000a:109; ERA, f496, n4, s494, lk 37). Autorile ei ole hetkel teada palju eestlasi antud tüüpi kursused läbis.

Sõjaaegsed ohvitserid-lipnikud koolitati I Maailmasõja ajal kiirendatud korras (väljaõpe kestis 4 kuud). Kursustele õppima saamise tingimuseks oli kõrgema alghariduse omandamine. Väljaõppes pakuti ainult minimaalseid teadmisi, mida vajas ohvitser sõjaolukorras. Antud kursuse lõpetamine ei andud ohvitserile rahuaja kaadriohvitseri ettevalmistust. Sellise ettevalmistuse läbis erinevatel andmetel umbes 1800 eesti ohvitseri (ERA, f496, n4, s494, lk 37; Pajur 2000a:109; Karjahärm ja Sirk 2001:164).

Püüdes hinnata, millises ulatuses andsid tsaariarmee õppeasutused tulevastele sõjaväeliste juhtidele pedagoogilist ettevalmistust, tuleb tõdeda, et enamuses eelpool käsitletud koolides ei olnud õppekavades õppeaineid nagu psühholoogia ja pedagoogika. Erandiks olid junkrukoolid (*юнкерские училища*), kus õpetati tulevastele ohvitseridele nädalas 2 õppetunni ulatuses alluvate õpetamise metoodikat (*методика обучения нижних чинов*) ja Sõjaväe-Juriidiline Akadeemia (*Военно-юридическая академия*), kus lisaks teistele õppeainetele õpetati psühholoogiat

(Volkov 1993:134-135, 329). Viimasel juhul ei olnud ilmselt tegu õppemetoodilise ettevalmistusega seotud õppeainega.

Eraldi mainimist väärib asjaolu, et Venemaa sõjaväelistes õppeasutustes ohvitserkonna ettevalmistamisel kasutati õppetundide läbiviimisel põhiliselt teoreetilist õpetamisviisi. Lisaks seisid teoreetiline- ja praktiline väljaõpe õpetamise meetodina teineteisest eraldatuna. Endised tsaariarmee ohvitserid on seda seika tsaariarmee väljaõppe puudusena korduvalt välja toonud. (ERA, f496, n4, s494, lk 34, 82, 39; Tõrvand 1926a:668-669; Tõrvand 1926b:547; Reek 1926d:178-182). Ilmselt lõpetasid Venemaa sõjaväelised õppeasutustes küll laialdaste teoreetiliste teadmistega, aga väheste praktiliste kogemustega ohvitserid (ERA, f496, n4, s494, lk 34). Venemaa sõjaväelistes õppeasutustes omandatud sõjaväeline haridus ei pakkunud tulevastele ohvitseridele ja kasvatajatele piisavaid oskusi, kuidas väeosades praktiliselt kasvatus- ning õppetööd läbi viia. Selle tulemusena oli ohvitseridel raskusi sõdurite õpetamisel ja kasvatamisel (Tõrvand 1926b:547).

Peale Vabadussõda, 1920. aasta suvel, oli Eesti Kaitseväes teenistuses umbes 1810 ohvitseri (Karjahärm ja Sirk 2001:164). Peagi rahuaegsetele koosseisudele üleminekuga saadeti suur osa sõjas võidelnud ohvitseride reservi (Karjahärm ja Sirk 2001:165; ERA, f496, n4, s494, lk 81). Ühtlasi Eesti Kaitseväes toimuva demobilisatsiooniga ja rahuaja koosseisude peale üleminekuga hakkas Nõukogude Venemaalt kodumaale saabuma eesti rahvusest ohvitserid, kes olid teeninud Venemaal, kas valgete või punaste poolel. 1920. aastal opterus Eestisse umbes 83 ja 1921. aastal 65 ohvitseri (Karjahärm ja Sirk 2001:165).

Ülaltoodu põhjal võib oletada, Eesti Kaitseväe ohvitserkonna tuumiku moodustasid Venemaa sõjakoolkonna haridusega isikud, kes olid enamuses väljaõppe saanud sõjaaja lipnike kursustel, kus ei olnud võimalik omandada pedagoogika- ja kasvatusalaseid teadmisi ning oskusi (Traksmann 1922:477, -ms- 1924a:7).

Eelpool kirjeldatud põhjustel toimus Eesti Kaitseväes väljaõpe 1920. aastate esimesel poolel vene sõjaväele sarnaselt (Jaakson 1928:253; Tõrvand 1926a:667-670; *Sõdur** 1939:312). Eesti Kaitseväes õpetati seda, mida kaadrisõjaväelased olid ise eelnevalt Venemaa sõjaväelistes õppeasutustes õppinud ja seejärel I Maailmasõjas, Venemaa kodusõjas ning Eesti Vabadussõjas kogunud (Pajur 2000a:109-110).

* - Siin ja edaspidi on viidatud ajakirja "Sõdur" toimetuse poolsete artiklid ja teistele artiklitele lisatud märkused viitega *Sõdur*.

Eelneva tulemusel oli 1920. aastal loodav noor Eesti Kaitsevägi suuresti mõjutatud sõjanduslikest koolkondadest, milles kasutati valdavalt teoreetilisi ning seetõttu sõjaväelise väljaõppe jaoks puudulikke kasvatus- ja õppemeetodeid (ERA, f496, n4, s494, lk 82; ERA, f495, n12, s659, lk 79-80; Jaakson 1928:253-256).

Järgnevas alapeatükis leiab käsitlust kaitseväe ohvitseride sõjalisele haridusele eelnenud üldhariduslik taust, mis võis olla mõjuvaks teguriks sõjaväepedagoogika tekkimisel ja kujunemisel Eesti Kaitseväes.

1.1.2. Õpetaja haridusega Eesti Kaitseväe ohvitserid

Peale Vabadussõda jäid osad sõjas võidelnud ohvitserid edasisse rahuaegsesse teenistusse Eesti Kaitseväkke. Noores rahuaegses kaitseväes valitses olukord, kus teenistuses oli erineva üldise- ja sõjalise haridusega ohvitserkond. Sõjaväepedagoogika arengu seisukohalt on oluline esile tuua ohvitseride üldhariduslik taust pöörates tähelepanu neile isikutele, kes osutusid hiljem Eestis sõjaväepedagoogika- ning väljaõppesüsteemi loomisel ja edaspidisel arendustööl olulisteks eestvedajateks.

Huvitava asjaoluna ilmneb, et osad Eesti Kaitseväe ohvitseridest olid endised kooliõpetajad, kes olid saanud vajaliku hariduse erinevates õpetajate seminarides. Jaan Soots (1898-1899) õppis Riia Õpetajate Seminaris. August Traksmäe (1908-1912), kes oli töötanud ka 2 aastat koolijuhatajana ja Aleksander Jaakson (1909-1913), kellel oli kooliõpetaja staaži 3 aastat, olid lõpetanud Jurjevi Õpetajate Seminari (1919. aastast alates Tartu Õpetajate Seminar). August Kasekamp sai rahvakooliõpetaja kutse Rakvere linnakoolis, Johan Unt Viljandi linnakoolis. Richard Tomberg õppis õpetajaks Rakvere Õpetajate Seminaris (Kleis 1932:59, 90, 314, 347-348; Pajur 2000a:104-106; Õun 2001:17, 26, 106, 117, 119, 129; vt ka Tartu Ülikooli Õpetajate Seminari, kodulk, 18.11.03).

Kõigepealt paari sõnaga siinkohal käsitletavaist õppeasutustest. Eesti territooriumil tegutsesid alates 19. sajandist mitmed õpetajate seminarid. Seminaride eesmärgiks oli ette valmistada Eesti- ja Liivimaa koolidele õpetajaid. Õpetajate seminarides õppimine oli tasuta ja õppetöö kestis 4 aastat. Nendes koolide õppetöös on teiste õppeainete kõrval oluline esile tuua pedagoogikat, metoodikat ja praktilisi harjutusi. Viimaste puhul pöörati suurt tähelepanu õpetamisoskuste omandamisele (harjutuskoolides õpilased esmalt vaatlesid tunde ja seejärel viisid ise läbi hindelisi

õppetunde). Samuti oli alates 20. sajandi algusest võimalik linnakoolide juures peale õpingute lõppu osaleda täiendaval üheaastasel (alates 1912. a. kahe- kuni kolmeaastasel) pedagoogilisel kursustel, mis valmistasid ette rahvakooliõpetajaid (Andresen 1995:149-159).

Esimese Maailmasõja algusperioodil 18. juulil 1914. aastal viidi Eestis läbi õpetajate mobilisatsioon, mille käigus kutsuti mitmed vilunud kooliõpetajaid sõjaväkke (T. 1927:16). Sellisel viisil sattusid sõjaväkke A. Kasekamp ja A. Jaakson (Õun 2001:17, 26).

Samuti mobiliseeriti koolmeistreid ka Vabadussõtta. 1918. aastal moodustati õpetajate rood, mille ülemaks oli gümnaasiumiõpetaja. Vabadussõja hilisemas perioodis õpetajaid vähehaaval demobiliseeriti. Siiski oli veel 1919. aastal kaitseväes kokku umbes 60 õpetajat nii sõdurite kui reameestena. (Karjahärm ja Sirk 2001:68-70).

Hilisem kindralmajor A. Traksmann töötas peale Vabadussõda kuni 1923. aastani Sõjakoolis erinevatel ametikohtadel, samal ajal viies läbi geograafia ja 'mathing füüsilise' ning määrustike alaseid õppetunde (ERA, f646, n1, s60, lk 5, 25, 50; ERA, f650, n1, s162, lk 2). Lisaks oli A. Traksmann 1920. aastate keskel üks aktiivsemaid moodsate õppemeetodite propageerijaid ajakirja *Sõdur* veergudel (vt nt Traksmann 1924:2-4; Traksmann 1925b:1030-1032; Traksmann 1926d:68-71). Samuti tegeles August Traksmann teenistusülesannete raames väljaõppe korraldamise ja juhtimisega – aastatel 1926-1928 oli ta VI osakonna (väljaõppe osakonna) ülem ning samal ajal ajakirja *Sõdur* vastutav toimetaja. 1925.-1926. aastal on ta kaitseväe esimese õppemetoodilise kursuse – "Kultuur-selgitustöö" kursuse, ülem (Kleis 1932:347; E. A 1926:210).

Tulevane kindralmajor A. Kasekamp teenis aastatel 1920.-1925. Ühendatud Õppeasutustes erinevatel ametikohtadel, õpetades määrustikke ja eesti keelt (ERA, f646, n1, s60, lk 5, 25, 50; ERA, f646, n1, s235, lk 37-38; Õun 2001:26). Teadaolevalt on ta pidanud 1925. aastal Ühendatud Õppeasutustes ohvitseridele loengu "Eestlane, kui sõdur tema psühholoogia ja omadused," (ERA, f650, n2, s42, lk 482). Lisaks ilmestab tema suurt huvi õppetöö korraldamise vastu kaitseväes ka see, et ta kirjutas Kõrgema Sõjakooli lõpus väitekirja: "Juhtide kasvatus ja väljaõpe sõjaväes ja möödunud sõdade eriti Maailmasõja ja Vabadussõja kogemustel" (ERA, f496, n4, s494 ja 495). Peale Kõrgema Sõjakooli lõpetamist töötas A. Kasekamp

1928.-1930.a VI osakonna ülemana ning seejärel Sõjakooli ülemana. Sõjakoolis õpetas ta kadettidele sõjaväepedagoogikat (vt Kasekamp 1931).

1940.aastal kindralmajoriks ülendatud A. Jaakson õppis järgemööda kahes kõrgemas sõjakoolis. Kõigepealt (1923-1925) Eesti Kõrgemas Sõjakoolis, mis jäi aga Prantsusmaale õppima asumise (1925-1927 *Ecole Supérieure de Guerre*) pärast lõpetamata. Alles peale välisriigis lõppenud õpinguid sai A. Jaaksonil võimalikuks Eesti Kõrgema Sõjakooli lõpetamine – väitekirja kirjutamine ja kaitsmine (Õun 2001:17*; Brede et al 1931:65).

Eestis määrati kolonelleitnant A. Jaakson peale õpingute lõpetamist koheselt Ühendatud Õppeasutiste (Ü. Õ. A) ülema abiks õppealal. Ta viis läbi taktika, sõjaväepsühholoogia (sõjapsühholoogia) ja -pedagoogika õppetunde. Hiljem oli A. Jaakson Ü. Õ. A ülem (1933-1936) ja Eesti haridusminister (1936-1939) (*Sõdur* 1927:330; Brede et al 1931:76, 85; “K. Ü. Õ Kõrgema Sõjakooli juhtimise ja staabiteenistuse ala õppekavad 1934.-1936. a. :VII lend”, Tallinn 1934:53; Õun 2001:17-18).

Võib oletada, et kõnealused Eesti ohvitserid ei asunud sõjaväepedagoogikat arendama juhuslikult, vaid oluliseks faktoriks osutus siinkohal nende varasem õpetajaharidus ja töökogemus. Sellele seigale on A. Traksmann juhtinud tähelepanu ka ajakirjas *Sõdur*. 1925.-1926. aastal toimus Eesti Kaitseväes I “Kultuur-selgitustöö” instruktorete kursus, mille kuulajaskond koosnes põhiliselt endistest kooliõpetajatest. Kursustest osavõtt oli vabatahtlik (*Sõdur* 1925:946; Traksmann 1926c:183; E. A 1926:210). Seda, et varasema pedagoogilise haridusega ohvitserid kogesid seoseid üldpedagoogika ja sõjaväelise väljaõppe metoodika vahel ilmestab kas või A. Traksmanni väide, et: “Ei ole põhimõttelikku vahet sõja ja üldpedagoogika vahel. Allub ju sõjaväe väljaõpe ja kasvatus samadele üldpsühholoogilistele ja kasvatusteadlistele printsiipidele, sest et siin – samuti tegemist on inimesega, kuigi järgnevas arenemisastmes” (Traksmann 1924:2).

Nagu näha, oli pedagoogilise haridusega inimeste roll Eesti Kaitseväes küllalt suur. Ohvitserid-kooliõpetajad, tehes tööd uues süsteemis, tajusid, et kasvatus- ja õpetustöö läbiviimisel kasutatakse aegunud ning ebaefektiivseid meetodeid. Olukorra

* - Siinkohal tuleb M. Õuna seisukohta täpsustada: major A. Jaaksonil ei olnud võimalik 1925. a Eestis Kõrgemat Sõjakooli lõpetada, sest tema väitekirja jäi kirjutamata ja kaitsmata seoses välisriiki õppima siirdumisega. Alles peale Prantsusmaal sõjakooli lõpetamist sai see võimalikuks, (vt. täiendavalt: *Kõrgem Sõjakool 1921-1931*: 65).

parendamiseks hakkasid mitmed just varasema pedagoogilise haridusega ohvitserid kaitseväes väljaõppe- ja kasvatustöö alal ajakirja *Sõdur* veergudel mõtteid avaldama (vt nt Jaakson 1927:1330; Jaakson 1924:5-6; Jaakson 1925:1001-1002; Jaakson 1926b:306-308; Tomberg 1926a:42-43; Tomberg 1926b:585-587; Traksmann 1924:2; Traksmann 1925b:1030; Traksmann 1926d:68-71; Traksmann 1926b:261-265; Traksmann 1930:1341-1347, 1416-1423; Traksmann 1931:5-12).

Eelpool kirjeldatu alusel on oluline tähelepanu juhtida sellele, et Eesti Kaitseväe ohvitseride hulgas leidis inimesi, kes olid üldhariduse ja kutse poolest endised kooliõpetajad. Osaliselt nende algatusel ja ettepanekute põhjal asutakse kaitsevärke üle tooma uuenduslikke pedagoogilisi meetodeid, mis omakorda andis tuge sõjaväepedagoogika tekkimisele.

Üheks kaasmõtjutajaks sõjaväepedagoogika tekkimisel võib pidada ka Eesti Kaitseväe kaaderkoosseisu õpingud välisriikides. See teema leiab lähemat käsitlemist järgnevas alapeatükis.

1.2. Eesti Kaitseväe ohvitseride õpingud välisriikides

Peale Vabadussõda tunnetati Eesti Kaitseväes teistest Lääne-Euroopa riikidest sõjaväelise arengu poolest mahajäämust. Vabadussõja päevilt alates tunti Eesti Kaitseväes suurt sõjaväeliste juhtide puudust – ohvitseride, eelkõige vanemohvitseride osas (Brede et al 1931:40). Eriti teravaks kujunes juhtide küsimus peale Vabadussõda, sest sõjaajal olid nooremohvitserid täitnud vanemohvitseri kohuseid, mis peale sõda ei olnud enam sobilik (*Sõdur* 1939:309; ERA, f496, n4, s494, lk 74, 105). Pealegi oli Eesti ohvitseridel tsaariarmeest saadud sõjaline haridus moraalselt vananenud ja nüüd otsiti võimalusi, kuidas saada Eesti Kaitsevärke uuemat sõjateadust. Sellest tulenevalt tekkis vajadus õpetada kiiresti Eesti Kaitsevärke juurde vanemohvitseri.

Olukorra lahendamiseks asuti 1921. aastal sõjaminister kindral Jaan Sootsi ettepanekul koos riigivanem K. Pätsi ja riigikaitse komisjoni esimehe kindral J. Laidoneriga (samuti ka kolonelid N. Reek ja O. Sternbeck) otsima võimalusi, kuidas lahendada kaitseväe ohvitseridele kaasaegset kõrgemat sõjalist haridust. Päevakorras oli kaks varianti. Esimene võimalus oli rajada oma kõrgem sõjaväeline õppeaustus. Teisena kaaluti lähetada meie ohvitserid õppima välismaa kõrgematesse õppeautustesse (Kasekamp 1936:906; *Sõdur* 1927:330).

Esmajärjekorras otsustati abi otsida välismaistest õppeasutustest. Paraku ilmnesid takistused. Eestist tehti järelepäringuid Inglis- ja Prantsusmaa valitsustelt, kus teatati, et esialgu ei ole võimalik Eesti ohvitseride vastu võtta. Poolast saadi küll vastav nõusolek, aga takistuseks sai keelebarjäär (Pajur 1999:151). Ilmnes ka, et suurema hulga ohvitseride lähetamine välismaistesse õppeasutustesse oleks läinud Eesti Riigile liiga kulukaks (Kasekamp 1936:906).

Seejärel otsustati asutada Eesti Kaitsevägele oma õppeasutus, kus saaks pakkuda ohvitseridele kõrgemat sõjalist haridust. Tekkis raskusi kursuste avamisega, sest selleks puudusid vastavad õpetajad ja vajaliku ettevalmistusega ohvitserid (Kasekamp 1936:906). 1921. aastal, 12. septembril, avati esimesed Kindralstaabi kursused, mille esimeseks formeerijaks ja ülemaks oli kolonel N. Reek, kes ühtlasi täitis ka õppeasutuste inspektori ülesandeid. Asutatud kursus kandis nimetust Kindralstaabi Kursused, mis 1923. aasta 1. oktoobril viidi üle Ü. Õ. A koosseisu ning, mis 1925. aasta 1. augustil nimetati ümber Kõrgemaks Sõjakooliks (Kasekamp 1936:906; Tõrvand 1928b:378; Brede et al 1931:50-51). Sellega oli pandud alus kõrgemate ohvitseride väljaõpetamisele Eestis.

Selleks, et Eesti kaitsevägele uuemat sõjateadust sisse tuua, tutvuti Lääne-Euroopa riikide sõjakirjandusega ja käidi ka vastavalt võimalustele tutvumas teiste armeede väljaõppesüsteemiga. Ilmselt ei andnud taoline tegevus piisavaid tulemusi, sest jätkati välisõpinguteks võimaluste otsimist.

Olukord hakkas lõpuks ka välismaa suunal muutuma. Prantsuse Kindralstaabi ülem kindral Buat – vaatamata 1921. aastal tehtud esialgsele keeldumisele, andis 1923. aastal nõusoleku ühe Eesti kaitseväge ohvitseri õppima asumiseks prantsuse kõrgemas sõjakoolis. 1923. aastal lähetati kolonel N. Reek esimese eesti ohvitserina Prantsusmaale õppima (Jaakson 1928:256; *Sõdur* 1927:330; Kleis 1932:265). Sellega oli pandud alus ohvitseride edasisteks õpinguteks erinevate Lääne-Euroopa riikide (nt Prantsusmaa, Saksamaa, Soome, Poola, Läti, Belgia ja Inglismaa) õppeasutustes (Pajur 2000b:34). Välismaale õppima saamise tingimuseks oli Eestis Kõrgema Sõjakooli edukas lõpetamine ja lähetatava riigi võõrkeele selgeks õppimine (Kasekamp 1936:906).

Aastatel 1923.-1930. õppisid ja käisid välismaal õppeasutustes komanderingutes mitmed Eesti ohvitserid. Kõige rohkem käidi õppimas Prantsusmaa õppeasutustes. Prantsusmaa oli I Maailmasõja võitjariik ja peale sõda kiiresti arenev

sõjaväeriik. 1926. aastal õppis Prantsusmaal erinevates sõjaväelistes õppeasutustes 15 Eesti ohvitseri (Brede et al 1931:36; Jaakson 1928:256; Tõrvand 1928b:380).

Välismaale komandeerituna ja õppima saadetuna läkitasid eesti ohvitserid ajakirja *Sõdur* avaldamiseks kirju, kus tutvustasid oma Eesti kolleegidele sealsetes sõjavägedes kasutatavaid sõjanduslikke ja pedagoogilise tegevusega seotud ideid (Traksmann 1926f:116). Siinkohal tooksin välisõppijate hulgast esile eelkõige need ohvitserid, kes õpingute ajal ja pärast seda osutusid põhilisteks prantsuse sõjaväest saadud kasvatus- ja väljaõppemeetodite valgustajateks ning ülekandjateks Eesti Kaitseväes.

Prantsuse Kõrgemas Sõjakoolis õppisid kindralmajorid Nikolai Reek 1923-1925, Richard Tomberg 1924-1926, Aleksander Jaakson 1925-1927 ja August Traksmaa 1928-1930 (Õun 2001:89-90, 117, 17, 119).

Üheks põhiliseks Prantsusmaalt õpitud teadmiste propageerijaks ja ka rakendajaks Eestis oli kindralmajor Nikolai Reek, kes ise õppis Prantsusmaa Kõrgemas Sõjakoolis 1923. a 3. septembrist kuni 1925. a 1. novembrini (Õun 2001:89-91). Veel enne Prantsusmaale õppima asumist viibis N. Reek mitmetes Lääne-Euroopa riikides komanderingutel. Näiteks 1921. aastal viibis ta Saksamaal, Poolas ja 1922. aastal Lätis (Kleis 1932:265).

Prantsusmaal õppides sai Nikolai Reek palju huvitavaid mõtteid, kuidas võiks Eesti Kaitseväes seni toimivat väljaõppesüsteemi paremaks muuta. 1925. a õpingutelt naasnuna, määrati N. Reek kindralstaabi ülemaks, kus ta esmalt tutvus kaitseväe oludega ning seejärel planeeris 1926. aastal kaitseväes väljaõppesüsteemis läbi viia mitmeid muudatusi (vt ptk 3.3; Reek 1926f:2-3). Nikolai Reek avaldas 1926. aasta esimesel poolel ajakirja *Sõdur* numbrites artikleid, mis käsitlesid ohvitseride ettevalmistust Läänes (Reek 1926e:90-92; Reek 1926a:139-140).

Nikolai Reek ei piirdunud ohvitseride väljaõppe käsitlemisel ainult Lääne-Euroopa sõjavägedes kasutatavate lahenduste analüüsiga. 1926. aasta märtsikuus avaldas Reek artikli, milles kirjeldas Nõukogude Venemaal tehtud uuendusi sõjaväe juhtkonna väljaõppes. Ka Nõukogude Venemaal viidi läbi lääneriikide eeskujul väljaõppesüsteemi reform, sest oldi arvamusel, et tuleks kasutusele võtta laboratoorne [õppe-] töömeetod (vt ptk 1.3), sest ohvitseridele on tarvis oskusi, mitte ainult teadmisi. (Reek 1926d:178-182). Kokkuvõtvalt võib osutada sellele, et Nikolai Reek, kes omas laialdasi kogemusi ja teadmisi – nii isiklike õpingute kui kirjanduse vahendusel, teiste riikide sõjaväelise hariduse läbiviimise kohta, tutvustas ja

propageeris välisriikide sõjavägede õppemethodilisi lahendusi Eesti Kaitseväes. Sealjuures juhtis ta tähelepanu vajadusele rakendada uuenduslikke õppemeetodeid, mis toetaksid sõjaväelaste praktiliste oskuste kujundamist. Eeldatavalt kõige enam tugines ta isiklikule kogemusele õpingutest Prantsusmaal. Reek on kirjutanud: “Arvan, et sellelt seisukohalt ilmariigi [Prantsusmaa] andekate juhtide ja töömeeste tegevust väärrib tõsist tähelepanu ja vast ehk ka järeletegemist meie kaitseväes“ (Reek 1926c:474-476).

Richard Tomberg õppis Prantsusmaa Kõrgemas Sõjakoolis 1924.-1926. aastal. Peale õpinguid määrati ta Kindralstaabi I (operatiiv-) osakonna ülemaks, mille kõrvalt viis läbi Ühendatud Õppeasutistes praktilise taktika alal õppetunde. 1929. aastal õppis Tomberg Suurbritannias lennukoolis ja lennuväe-maaväe koostöökoolis (Õun 2001:89-91).

23. jaanuaril 1926. aastal avaldas Tomberg *Sõduris* artikli, milles püüdis prantsuse sõjaväe eeskujul lahendada Eesti väeosades esile kerkinud noorte juhtide taktikalise väljaõpetamise probleemi. Tomberg leidis, et noorte juhtide taktikaline väljaõpetamine väeosades peaks olema väeosade ülemate peamiseks ülesandeks rahuajal. Ta teeb omapoolse ettepaneku, mille kohaselt Kaitseväes väljaõppe eesmärgiks pidi olema noortes juhtides juhtimise, kasvatamise ja õpetamisvõimete arendamine. Selleks on vaja väeosades rajada ühtlane doktriin ja õppeviisid, lähtudes väeliikide määrustikest. Eelpool esiletõudule lisab autor näite, kuidas on noorte juhtide taktikaline väljaõpetamine lahendatud prantsuse sõjaväes. Ilmselt püüdis Tomber ajakirjas *Sõdur* avaldatud artiklite kaudu kaitseväe olukorda parandada tuues sealjuures paralleele prantsuse sõjaväest (Tomberg 1926a:42-43).

Samal 1926. aastal avaldati *Sõduris* teinegi R. Tomberg artikkel, kus ta väljendab arvamust, et Ü. Õ. A väljaõppesüsteem on rajatud valedele alustele. Näiteks nõuti õppuritelt eksamil õpitud materjali sõna-sõnalt pähe tuupimist. Tomberg kritiseeris ka seda, et ohvitseridele ja aspirantidele seati väljaõppes ühised eesmärgid. Olukorra parandamiseks juhtis artikli autor tähelepanu sellele, et väljaõppe planeerimisel tuleks esmalt seada eesmärk, mida tahetakse kursuse lõpuks saavutada. Alles seejärel, ja vastavuses eesmärgiga, koostatakse õppeprogrammid, valitakse vastavad õppemeetodid ja vajalikud abivahendid. Lisaks toonitas Tomberg seda, et tulevasi ohvitseri, kui juhte ja kasvatajaid, ei tohiks arendada ainult loengute või teooriaga. Selleks tuleks kasutada pigem iseseisvaid töid ja praktilisi harjutusi. Sealjuures peaksid õpetajad andma õpilastele juhiseid ning õpetama võtteid, kuidas

oleks kõige parem iseseisvat tööd teha. Samuti nagu N. Reek, rõhutas ka R. Tomberg vajadust pöörata väljaõppes suurt tähelepanu praktilisele tegevusele (Tomberg 1926b:585-587).

Aleksander Jaakson õppis aastatel 1923.-1927. järjestikku kahes kõrgemas sõjakoolis. 1923.-1925. aastal asus A. Jaakson õppima Eesti Kaitseväe Kõrgema Sõjakooli II kursusele. Seejärel 1925. aastal komandeeriti ta õppima Prantsusmaale kõrgemasse sõjakooli, mille lõpetas 1927. aasta sügisel. Peale õpinguid Prantsusmaal kaitses Jaakson väitekirja ja lõpetas seega ka Eestis Kõrgema Sõjakooli (Õun 2001:17; Brede et al 1931:65).

30. jaanuaril 1926. aastal avaldati ajakirjas *Sõdur* A. Jaaksoni kiri, mis annab ülevaate Eesti kultuuri tekkimisest ja orientatsioonist läände. Muuhulgas autor rõhutab, et 1921. a N. Reek poolt välja antud "Lahingujuhatuse" oli murdepunktiks Eesti kaitsevägele, sest selle läbi orienteeruti Vene sõjaväest omandatud teadmistelt ümber Lääne omadele. Jaakson oli veendunud, et Lääne riikide armeedest võib leida paremaid sõjaväelisi kasvatusemeetodeid ja -võtteid rahvamasside juhtimiseks. Ta leiab, et Prantsusmaa sõjakirjanduses ja sõjaväe kasvatuses on Eesti Kaitseväega palju ühist, mis sobiks meie oludesse üle võtta. Sealjuures tuleks sõjateaduse ületoomisest teadmisi kohandada vastavalt meie rahvuse omapärale. Sealjuures esitas Jaakson üleskutse – kaitseväge kasvatuse olgu suunatud läände, kus kaitsevägele on avatud head võimalused õppimiseks ja võimalused uut sõjateadust ammutada. Läänest õppimine ja valvelolek idanaabri suhtes pidi Eesti Kaitseväes kujundama omanäolise kasvatuse, õpetuse ja juhtimise (Jaakson 1926a:66-68).

Aasta varem - 1925. aastal, ajakirjas *Sõdu* avaldatud artiklis tutvustab Jaakson Prantsuse sõjaväe väljaõppe meetodikat. Ta kirjeldab prantslaste väljaõppe jagunemist kahte perioodi - suvine ja talvine periood (suvine sisaldas peamiselt taktikaliseid väljaõppeid). Samuti kirjeldab ta üksuste astmelist harjutamist: ühel päeval oli taktikalised harjutused rühma koosseisus, järgmisel aga kompanii, seejärel pataljoni koosseisus – ning selliselt kuni rügemendi tasemeni välja. Ta märgib, et Eesti kaitseväge väljaõppega võrreldes erinevalt pöörati allohvitseride õpetamisel tähelepanu sellele, et allohvitser pidi alati teadma ja oskama täita ohvitseri kohuseid. Ka Jaakson peab vajalikuks esile tuua prantsuse väljaõppe praktilise suunitluse ning mitmete abivahendite kasutamise õppetöös (Jaakson 1925:1001-1002).

Oma õpingute perioodil avaldatud järjekordses artiklis toob Jaakson esile, et seal õpetatakse inimesi ennekõike mõistma ja tegutsema. Samuti viitab ta töökooli meetodi (vt ptk 1.3) kasutamisele (Jaakson 1926b:307).

August Traksmann õppis Prantsusmaal kõrgemas sõjakoolis (*Ecole Superieure de Guerre*) 1928.-1930.aastal. Peale õpinguid määrati ta tagasi endisele ametikohale (Kindralstaabi VI osakonna ülem ja *Sõduri* vastutav toimetaja), (Õun 2001:119-120).

1928. aastal, kui A. Traksmann oli Prantsusmaale õppima asunud, avaldati *Sõduris* tema artikkel, mis käsitleb Prantsuse sõjaväe eeskujul reservohvitseride väljaõppega seotud küsimusi. Kuna Eestis just samal ajal oli antud teema parasjagu päevakorras, siis Traksmann arvates võinuks prantsuse kogemustest eeskujut võtta (Traksmann 1928:1165-1166).

Sama aasta sügisel pidas A. Traksmann vajalikuks tutvustada *Sõduri* lugejatele lähemalt Pariisi Kõrgemat Sõjakooli. Antud artiklis pidas Traksmann vajalikus märkida asjaolu, et Eesti Kaitsevägi oli prantsuse ideedest ja õppemeetoditest juba eeskujut võtnud. Samas aga rõhutas ta, et vaadeldes ja uurides teiste riikide tegevusi, tuleks analüüsida ning kriitiliselt hinnata oma tööd, eesmärgiga areneda koos uueneva eluga (Traksmann 1929:729-739, 768-781).

1930. aastal Prantsusmaalt tagasi tulles, avaldas A. Traksmann artiklite sarja "Vaatlusi ja mõtteid õppealalt kaitseväes", kus ta nendib, et sellel ajal kui ta õpingutel viibis, oli Eesti Kaitseväe väljaõppesüsteemis tehtud mitmeid muudatusi. Oma artiklites käsitles Traksmann põhiliselt kolme teemat: sõduri ettevalmistus; kaadritöö väeosas ja kaadri ettevalmistamine ning täiendamine. Ta kasutas võrdlust meie ja Prantsuse sõjaväe vahel. Traksmann tõdes, et Kõrgmas Sõjakoolis on pedagoogiline töö välja kujunemas (Traksmann 1930:1341-1347, 1416-1423; Traksmann 1931:5-12).

Keegi H. G (Herbert Grabby), kes õppis 1926. aastal Prantsusmaal, tunnustas ajakirja *Sõdur* toimetust, et see on võtnud arutlusele kaitseväe juhtivkoosseisu ettevalmistamise küsimuse õppeasutustes. H. G on arvamusel, et ohvitser, saanud väljaõppe alused sõjakoolist ja asudes hiljem teenistusse väeosades, vajab ka edaspidi erialast koolitust ehk täiendkoolitust. Seda põhjendas ta sellega, et sõjateadus ja -tehnika on kiiresti arenev teadusharu ning koolis varasemalt omandatud teadmised kipuvad ajapikku ununema. Analüüsides seni väeosades toimunud täiendõpet, kus õppemeetodina kasutati peamiselt loenguid, leidis autor need olevat mittepiisav meetod ohvitseride täienduskoolituse läbiviimiseks. Ohvitseride õppuste eesmärgiks

väeosades peaks H. G arvates olema lahinguvõimeliste ning kogunud juhtide järjepidev arendamine ja ettevalmistus lahingutegevuseks. Samas pidas H. G ebaefektiivseks 1923. aastal kaitseväes toimunud informatsiooni kursuseid, kus endiselt toetuti endise veneaegse kooli põhimõtetele. Olukorra parandamiseks Eesti Kaitseväes soovitas H. G eeskuju võtta Prantsuse sõjaväelt, kus kaadri väljaõpet peeti väeosades väga oluliseks. Selleks, et kaaderkoosseisu sõjalisi teadmisi vajalikul tasemel hoida, viisid prantslased väeosades läbi praktilisi õppusi. H. G soovitas eeskuju võtta Prantsusmaal 1926. a *Commandant Gerin*'i poolt välja antud raamatust *Le combat des petites unites* [Väikeste üksuste lahing]. Antud raamat osutus hiljem ilmselt nii heaks eeskujuks, et see tõlgiti 1928. a eesti keelde ja võeti kaitseväes kasutusse. Seda teost hindas kõrgelt ka A. Jaakson 1927. a toimunud rügemendiülemate informatsioonikursustel (P. L 1927:1202; Grabby 1926:841-844).

H. G esitab ka huvitavaid mõtteid ja ettepanekuid, mis käsitlevad noorsõdurite väljaõpet. Teades, et Eesti Kaitseväes oli päevakorras ajateenistuse muutmine 18 kuult ühele aastale, märkis H. G, et lähema vaatluse alla tuleb võtta sõdurite õppekavad. Ilmselt oli vaja väljaõpet intensiivsemaks muutma. H. G pakkus välja taas Prantsusmaa eeskuju tuues esile mitmeid sealseid põhimõtteid ja 15 printsiipi, mida oleks kasulik teada igal ohvitseril, kes tegeleb väljaõppe läbiviimisega (Grabby 1927:680-684).

Tundmatuks soovida jääv H. Fr.- (Freiberg Herbert) poolt avaldati ajakirjas *Sõdur* artikkel "Vaatlusi Prantsuse Kõrgema Sõjakooli tööst", kus autor väitis, et Eesti Kaitsevägi oli võtnud oma kaadri sõjaväelisel väljaõpetamisel eeskuju Prantsuse Kõrgema Sõjakooli praktilisest töömeetodist, seda kohandades ja väiksemaid parandusi tehes. H. Fr. lisab, et kõnesolev töömeetod oli kasutuses olnud juba mitmeid aastaid ja kantud läbi mitmete kursuste väeosadesse laiali (Freiberg 1930:1101).

Ülal toodud näited, mis peaausjalikult tuginevad *Sõduris* avaldatud artiklitele, ilmestavad välisriikides õppimise ja seal saadud kogemuste mõju Eesti kaitseväe ohvitseride suhtumisele sõjaväelise väljaõppe korraldamisesse ja kasutatavasse õpemetoodikasse. Eeldatavalt võis välisriikide (eriti Prantsusmaa) sõjakoolide eeskuju mõjutada sõjaväepedagoogika kujunemist kaitseväes.

1.3. Pedagoogilised voolud ja kasvatusteadus 1920. aastate Eestis

Pedagoogilise tegevuse ja kasvatusteaduse arengut 19. sajandi teisel poolel ja 20. sajandi alguses iseloomustab nii Põhja-Ameerikas kui Euroopas püüd välja töötada ja kasutusele võtta uusi, varasematest tõhusamaid õppetöö meetodeid (Elango 1975:139-140; Andresen 1995:172; Koort 1996:356-358). Sellise suundumuse põhjuseid on ilmselt mitmeid.

Üks olulisi tegureid võib olla koolihariduse kasvav levik. 19. sajandi teisel poolel muudeti mitmel pool Euroopas alghariduse omandamine kohustuslikuks. Selle kaudu kaasati suurem hulk erinevate võimete ja sotsiaalse taustaga isikuid õppetöösse. Seni oli koolides õppetöö olnud õpetaja- ja ainekeskne ning põhines õpilaste poolt õppematerjali passiivsel ja mehaanilisel tuupimisel. Sealjuures peeti küllalt oluliseks kontrollimist (Käis 1921:277). Kuna koolidesse tekkisid erineva tasemega õpilased, ei olnud enam võimalik seni kasutatud õpetamismeetodeid tõhusalt kasutada. Tekkinud olukorra lahendamiseks hakati otsima uusi õppemeetodeid, et muuta õppetööd lihtsamaks ja kõigile arusaadavaks (Penjam 2000).

Lisaks koolihariduse levikule mõjutas uuenduslike pedagoogika voolude ilmumist teaduse areng. Pedagoogikateaduses viidi läbi palju uuenduskatseid (Koort 1996:356). Uute õpetamismeetodite otsingutel ja loomisel võeti aluseks isiksuse psühholoogia ning eksperimentaalpedagoogikas saadud tulemused. Põhitähelepanu keskmesse tõusis õpilane. *Eksperimentaalpedagoogikale* pandi alus 19. sajandi lõpul Ameerikas, kust see levis kiiresti edasi Euroopasse. Antud pedagoogika haru põhitähelepanu oli suunatud inimese psüühilise ja kehalise arengu tundmaõppimisele. Sealjuures kasutati erinevaid meetodeid nagu vaatlust, tööde analüüsi ja katseid. Vaatlusandmete tulemuste põhjal püüti korraldada kasvatus- ja õppetööd (Elango 1975:143-144). Õpetamisel seati eesmärgiks "...lastes peituvate võimete individuaalne arendamine ja sünnipäraste võimete ärakasutamine õppetöös," (Andresen 1995:172). Traditsioonilistele meetodilistele lahendustele vastanduvaid ja uudseid lähenemisnurki pakkuvaid õpetamisega seotud teoreetilisi käsitlusi ning õppemetoodilisi lahendusi hakati tähistama üldnimetajaga '*reformpedagoogika*'. Reformpedagoogika mõiste hõlmab palju erinevaid õpetamisteooriaid ning praktilisi õppemetoodilisi lahendusi.

Isiksusepedagoogika loodi 20. sajandi alguses A. Key (1849-1926) ja H. Gaudit'i (1860-1923) eestvedamisel. Nimetatud pedagoogika-suuna põhieesmärgiks

peeti tugevate ja vabade isiksuste kasvatamist. Antud suuna pooldajad olid arvamusel, et lastele tuleb anda rohkem vabadust ja lasta neil ise ennast oma loomu kohaselt kujundada. Isiksusepedagoogika rõhutas ka seda, et tuleb kasvatada füüsiliselt tugevaid ja sõjaliselt ettevalmistatud isikuid (Elango 1975:142-143; Koort 1996:359).

Suurt poolehoidu ja kasutamist Euroopas leidis *töökoolipedagoogika*, mis loodi 19. sajandi saksa pedagoogi G. Kerschensteiner'i (1854-1932) poolt. Töökoolipedagoogikas rõhutati laste õpetamisel loova töö ja isetegevuse põhimõtet - seda nii õppe- kui kasvatustöös. Selle tulemusena tõusis prioriteediks õpilaste isetegevuslik ja loov õppetöö töökodades, laboratooriumites ja kooliaedades. Enne I Maailmasõda oli töökoolipedagoogika üheks kõige rohkem levinumaks reformpedagoogika uuendusvooluks. See populaarsus tulenes ilmselt sellest, et ettevõtted vajasisid just praktilise ettevalmistusega iseseisvaid töölisi. Töökoolipedagoogikat iseloomustas kolm põhilist põhimõtet. Esiteks manualism ehk tööõpetus, mis oli nii õppeaine kui tööoskuste õpetamise printsiip. Teine põhimõte rõhutas [tööõpetuse] õppeaine formaalselt harivat ja kasvatavat funktsiooni. Kolmanda põhimõttena saab nimetada seda, et vajalikuks peeti anda õpilasele terve koolitee jooksul [tegevuslikku] rakendust kõikides õppeainetes ja klassivälistes tegevustes. Seda viimast nimetati ka iseseisvaks tunnetuslikuks tegevuseks (Elango 1975:144-146).

Lisaks 19. sajandil Euroopas enam levinud reformpedagoogikale kujundasid Ameerika pedagoogid 19. sajandi lõpus *pragmatistliku pedagoogika*. Pragmatistliku pedagoogika kuulsamateks loojateks ja kujundajaks olid John Dewey (1859-1952) ning William James (1849-1910) (Elango 1975:246-249). Pragmatistlik pedagoogika käsitleb õppimist aktiivse protsessina, mille sisuks on probleemide lahendamine ja oma kogemuste seostamine (Koort 1996:371). Nimetatud pedagoogika haru tippajastuks peetakse 1920.-1930. aastaid, mil pragmatistlik pedagoogika hakkas peale I Maailmasõda levima Ameerikast kiiresti edasi Euroopasse (Elango 1975:246-249).

Üks Ameerikast Euroopasse jõudnud õppemethodiline lahendus oli *Dalton-plaan*. Antud töömeetodi pedagoogiline põhimõte seisneb selles, et õpilasel tuleb iseseisvalt määratud ajaks lahendada ülesanne. Selle täitmiseks asub õpilane töötama ruumis (laboratooriumis), kus on olemas vajalik õppekirjandus, õppevahendid ja õpetaja, kes on olenevalt vajadusest on abiks juhendamisel ning valmis töö

kontrollimiseks (Elango 1975:248). Õppimine toimub iseseisvalt ning vastavuses õppija huvi ja võimetega.

Teadlased eesotsas J. Dewey'ga rõhutasid õpilastes sotsiaalse aktiivsuse kasvatamist. Selleks püüti õpilaste vahel luua võimalikult tihedad suhteid näiteks rühmatöö läbiviimise kaudu – sellest tulenevalt hakati seda pedagoogika haru nimetama *sotsiaalpedagoogikaks* (Elango 1975:249).

Eestis kõige rohkem kasutamist leidnud uuenduspedagoogika liikumine oli *aktiivsusepedagoogika*, milles rõhutati õpilase individuaalset isetegevust. Aktiivsusepedagoogika ei erinenud sisult palju töökoolipedagoogikast. Eestis oli selle suuna põhiliseks propageerijaks Johannes Käis (1885-1950) (Elango 1974:249; Koort 1996:380).

20. sajandi alguses levisid Euroopas ja Põhja-Ameerikas väga mitmed erinevad pedagoogika teooriad ja õppemetoodilised lahendused. Need mõjutasid ka Eesti hariduselu. Mitmed Eesti haridustegelased pidasid oluliseks Eestis propageerida ja kasutusele võtta uuenduslikke õppemeetodeid. Näidetena võib siinkohal mainida Johannes Käisi, Peeter Põldu (1878-1930), Alfred Koorti (1901-1956) ja August Kuksi (1882-1965). Eeldatavalt toetas uuenduslike voolude toomist Eestisse haritud õpetajaskonna olemasolu (siinkohal võib tähelepanu juhtida taas õpetajate seminaridele, mis alates 19. sajandist õpetasid välja elukutselisi kooliõpetajaid). Samuti hakkas noores rahvusriigis arenema kasvatusteadus - 1920. aastal avati Tartu Ülikoolis pedagoogika professor.

Eesti demokraatliku riigina vajas demokraatlikku koolitussüsteemi. Selleks võeti eeskuju teistelt Lääne-Euroopa riikidelt ja koolitussüsteem rajati *ühtluskooli põhimõttele*. Antud põhimõtte tagas Eesti ühiskonna selle, kus igäuks võis haridusesüsteemis takistamatult edasi liikuda vastavalt oma võimetele.

Eesti haridussüsteemi ülesehitamisel hakati ümber kujundama koolide sisemist õppetööd. 1921. aastal toimuval 5. üleriigilisel hariduskongressil hääletas enamus Eesti õpetajaskonnast selle poolt, et koolides tuleks aluseks võtta *töökoolipedagoogika* (vt ülal), mille järgi toimus õppetöö paljudes Lääne-Euroopa koolides. Töökoolipedagoogikas tugineti põhiliselt kolmele asjaolule: isetegevus, tööprintsip ja isiksuse kasvatus. Nende põhimõtete kaudu arvati jõudvat kõige paremini õpilaste individuaalsete võimete viimiseni kõige täiuslikumale arengule (Käis 1927:38-42).

1920. aastad Eesti hariduselus olid ilmselt tugevalt seotud erinevate uuenduslike pedagoogika voolude – eriti töökoolipedagoogika ja aktiivsuspedagoogika, kasutusele võtuga kohalikus haridussüsteemis. Siinkohal võib teha oletuse, et kaitseväes toimuv sõjaväepedagoogika areng võis saada mõjutusi ka Eesti haridussüsteemis toimuvast.

1.4. Kokkuvõte

19. sajandi teisel poolel ja 20. sajandi alguses said paljud tulevased Eesti kaitseväe ohvitserid oma sõjalise hariduse tsaariarmees. Tolleaegsetes Vene sõjaväelistes õppeasutustes ei pööratud õppetöös suuremat tähelepanu ohvitseride pedagoogilisele ettevalmistusele. Erandi moodustavad siinkohal võibolla ainult junkrukoolide lõpetajad. Selle tulemusena oli Eesti Kaitseväe ohvitseride haridus 1920. aastate alguses kasvatus- ja õppemeetodite osas suuremalt jaolt puudulik. Selle tõttu on kaheldav, kas tsaariarmee väljaõpe oli aluseks sõjaväepedagoogika ilmnemisele ja arengule hilisemas Eesti Kaitseväes.

Samas aga leidis Eesti noore kaitseväe ohvitserkonnas inimesi, kes olid enne teenistust Venemaal omandanud juba õpetajakutse Eestis. Tähelepanu tuleb juhtida sellele, et need ohvitserid hakkasid 1920. aastatel propageerima *Sõduris* uuenduslikke õppemeetodeid. Samuti olid need inimesed hiljem seotud kaitseväes pedagoogika valdkonna õpingute, erinevate ainete õpetamise metoodika ning üldise väljaõppe korraldamise arendamisega. Võimalik, et õpetaja haridusega ohvitserid oli need tänu kellele hakati kaitseväes aktiivselt otsima võimalusi pedagoogilise tegevuse edendamiseks ning püüti leida võimalusi kaasaegsete õppemeetodite rakendamiseks sõjaväelises süsteemis.

Sõjaväelise hariduse kaasajastamise eesmärgil õppisid mitmed vanemohvitserid Lääne-Euroopa sõjakoolides. Õppimine välisriikides andis Eesti ohvitseridele eeskujut, kuidas muuta kaitseväe väljaõppe korraldust ja metoodikat. Mitmed välismaal õppinud ohvitserid pidasid vajalikuks kodumaal uusi õppemeetodeid tutvustada ja ka kasutusele võtta.

Täiendavalt võib näha sõjaväepedagoogika arengut soodustava tegurina ka Eesti ühiskonnas laiemat kõlapinda leidnud muudatused haridussüsteemis – Eesti koolides püüti kasutusele võtta mitmeid reformpedagoogilisi meetodeid. Siinjuures, kui võrrelda Eesti hariduselus antud perioodil toimuvaid muudatusi ning kaitseväe

ohvitseride artikleid, mis käsitlevad õpinguid välisriikides või annavad soovitusi kaitseväe õppemetoodika parandamiseks, võib täheldada sisulisi kattumisi. Siinkohal võib näitena välja tuua 'töökooli meetodi' käsitlemise nii Eesti koolielu uuendamisel kui ka kaitseväe väljaõppe arendamisel.

2. SÕJAVÄEPEDAGOOGIKA KUJUNEMISE EELDUSED

Eelmine peatükk käsitles tegureid, mis võisid luua võimalused 'sõjaväepedagoogika' käsitlemiseks Eesti Kaitseväes. Käesolev peatükk püüab kirjeldada konkreetsemaid eeldusi, mis tõstsid kaitseväes päevakorda vajaduse muuta väljaõppe läbiviimise korda ning arendada õppemetoodikat.

2.1. Väljaõppe läbiviimise puudused

Alljärgneva alapeatüki eesmärgiks on selgitada väljaõppe kvaliteedi ja õppemetoodikaga seotud probleeme Eesti Kaitseväes aastani 1924. Allikatena tuginetakse peamiselt ajakirjades *Sõdur* ja *Sõduri Lisa* avaldatud artiklitele, kus käsitleti Eesti Kaitseväe ja Sõjakooli väljaõppega seotud probleeme ning küsimusi.

Ajakirja *Sõdur* 1924. aastakäigu numbrites toodi korduvalt esile, et 1920. aastate esimesel poolel puudusid Sõjakooli õppekavas kasvatustööks vajalike meetodite omandamisega seotud õppeained, nagu sõjaväepedagoogika ja -psühholoogia (-ms-1924a:7, A. V 1924:2, J. L 1924:20). Siinjuures on siiski olemas veenvaid andmeid, et aastatel 1922.-1923. oli Sõjakooli õppekavas õppeainena psühholoogia. Seda loeti kursuse peale kokku üks loengukursus õppeaastas jalaväe, eskadroni ja batarei noorematele klassidele (ERA, f646, n1, s162, lk 38-39). Lisaks õpetas 1924.-1925. aastal kindralstaabi kursustel professor Konstantin Ramul viiekümne tunni ulatuses psühholoogiat (Brede et al 1931:60-64; ERA, f650, n2, s42, lk 519). Eelpool välja toodud märkuste põhjal võib järeldada, et ilmselt antud kursustel läbi viidud psühholoogialoengud ei sisaldanud otseselt kasvatus- ja pedagoogilist tegevust toetavat temaatikat või ei teinud seda piisavalt.

Noorte ohvitseride ebapiisav ettevalmistus kasvatus- ja õppetöök (Sõjakoolis ei õpetatud kadette õpetama) andis tunda praktilises teenistuses (A. V 1924:2, ERA, f495, n12, s659, lk 80; Nõmmik 1975:3-4). Riviohvitseride puuduliku väljaõppe tõttu sõjaväepedagoogika valdkonnas, õppetöö ühekülgsuse ning õppekavade ja tõhusate õppemeetodite puudumise pärast oli väljaõppe kvaliteet madal. Üks *Sõduri* autoritest väidab, et väeosades valitses olukord, kus teenistusaja vältel suudeti sõduritele süsteemset ja huvitavat väljaõpet pakkuda ainult noorsõduri õppe ajal. Pärast noorsõdurikursuse läbimist kujunes vanemsõdurite edasine teenistusaeg igavaks ja üksluiseks aja surnuks löömiseks (Unr. 1924:4-5).

Sõjaväeliste juhtide puudulik ettevalmistus ja vähesed teadmised sõjaväepedagoogika valdkonnas väljendusid puudulikult läbiviidud taktikaõppustel. Sageli olevat õppustel tegevuse eesmärk kuni lõpuni segaseks jäänud nii sõduritele kui ka juhtidele (Ibid.). Väeosades teenivatel riviohvitseridel ei olnud piisavalt aega, õppematerjale ega kindlaid õpetamismeetodeid ja kogemusi sõdurite kasvatustöö läbiviimiseks ning edendamiseks (Jalajas 1924:9; Kasekamp 1936:906).

Üheks mõjuvaks põhjuseks, miks eelpool käsitletud pedagoogika-alased ja kasvatusteemalised probleemid Eesti Kaitseväes üldse ilmnesid, võis olla kaitseväe vanemohvitserkonna sellekohaste teadmiste vähesus. Võimalik, et pedagoogikaalane ebakompetentsus väljendus ka otseselt teenistusalasest tegevuses. Näiteks võib tuua ajakirjas *Sõdur* autori '-ms-' poolt toodud väite, et kõrgemad ülemad ei pööranud väeosade revideerimisel tähelepanu õppetöö kontrollimisele (-ms- 1924b:14).

Teadadolevalt oli pärast Vabadussõda Eesti Kaitseväes teenistuses palju ohvitseri, kes olid õppinud Venemaal erinevates sõjaväelistes õppeasutustes Esimese maailmasõja ajal või enne seda. Venemaa erinevates sõjaväelistes õppeasutustes ei saanud tulevased ohvitserid head ettevalmistust edasiseks tööks väljaõppe alal. See oli ilmselt tingitud olukorrast, et Venemaa sõjaväelistes õppeasutustes (välja arvatud junkrukoolid) puudus sisuliselt pedagoogikalane väljaõpe (vt. alapeatükk 1.1). Kaitseväe väljaõpet teostava koosseisu tuumiku moodustasid ohvitserid, kes ei saanud oma õpingute ajal omandada pedagoogika- ja kasvatusalaseid teadmisi ning kogemusi (Traksmann 1922:477; -ms- 1924a:7).

1921. aastal kinnitatud „Määruse jalaväe väljaõpetamise – nekrutite väljaõpetamise“ kohaselt nõuti Eesti Kaitseväes teenivalt rooduülemalt, et ta valmistaks ette „nekruti-õpetajad“ ehk sõduri õpetajad kompaniis. Igapäevane ettevalmistustöö ja õppus roodudes toimus pataljoni ülema järelvalvel, kes oli õppetöö eest vastutav (Sõjaväe Õpetuskomitee 1921:6). Seega pidi rooduülem omama teadmisi ja oskusi, kuidas õpetada inimesi teisi õpetama. Eelpool esiletoodu alusel võib oletada, et rooduülematel selleks sageli tegelikult vajalikud eeldused puudusid. Siit võib leida ka põhjuse, miks väljaõppe tase kaitseväes jättis soovida – õpetamistöö läbiviimist ja selleks vajalike oskuste andmist alluvatele nõuti isikutelt, kes seda ilmselt sageli ise ei osanud teha (puudus vastav ettevalmistus).

Ühe väljaõppe läbiviimist takistava tegurina on viidatud ka väeosade ebaefektiivsele töökorraldusele. Väeosade staapides ja allüksustes valitses „paberi uputus“ ning riviohvitserid kaasati kõikvõimalikesse majandusega seotud komisjonide

töödessa (K. 1924:12). Ilmselt raskendasid administratiivsed ülesanded vähese ettevalmistusega koolitajatel oma põhiülesande – so õpetamise, täitmist.

Kokkuvõtvalt võib osutada sellele, et 1920. aastate esimesel poolel oli Eesti Kaitseväge väljaõppes mitmeid puudusi. Lähtudes eelnevast saab järeldada, et väljaõppega seotud probleemid tulenesid ennekõike ohvitseride õpetamisoskuse puudumisest. Põhjusteks oli siinkohal see, et tsaariarmees ohvitserihariduse saanud isikutel puudus enamasti pedagoogiline ettevalmistus. Samuti ei õpetatud pedagoogikat 1920. aastate esimesel poolel Sõjakoolis ega ka Kõrgemas Sõjakoolis.

2.2. Väljaõppe kvaliteedi ja õppemeetodite parandamise ettepanekud

Eelmises alapeatükis on esitatud kokkuvõte, kus osundati mitmetele aastatel 1920.-1924. Eesti Kaitseväge väljaõppes ja kasvatustöös esinenud puudustele. Sama ajaperioodi kaitseväes iseloomustavad ka üleskutsed ja ettepanekud, millega taheti organisatsioonis valitsevat olukorda parandada. Vaadates 1920.-1924. aastate *Sõduri* väljaandeid, võib leida mitmeid artikleid, mis sisaldavad kaitseväge pedagoogilise tegevuse edendamiseks tehtud ettepanekuid. Muu hulgas autor, kes kasutas pseudonüümi K. A, kutsus kõiki ajakirja *Sõdur* lugejaid avalikult avaldama omi mõtteid, kuidas kaitseväes õpetööd efektiivsemalt läbi viia (K. A 1924:2).

Väidetavalt sarnanes 1920. aastate alguse Eesti Kaitseväge suuresti tsaariaegse Venemaa armeele nii organisatsiooni kui ka kasvatus- ja õppemetoodika poolelt (-ms-1924b:13, Jaakson 1926a:67, Tõrvand 1926b:547; Tõrvand 1926a:668). Venemaalt saadud sõjaväeliste oskuste ning teadmiste pagasile viidi sisse omapoolsed korrektuurid, sest need olid 1920. aastate alguseks (pidades silmas teiste riikide arengut) vananenud, (Tõrvand 1926a:668, Traksmann 1924:2, Reek 1921a:5). Täiendavalt hakati otsima võimalusi, kuidas vahetada välja ka Eesti Kaitseväge väljaõppesüsteemile sobimatu ja aegunud õppemetoodika.

Sõduri toimetuse andmetel otsustas kolonel N. Reek 1920. aasta suvel puhkusel olles, et sõjaväelises väljaõppes oleks vaja nn “orientatsiooni” muuta. Oma uusi mõtteid avaldas N. Reek Pärnu garnisonis, kus ta rääkis Venemaa sõjaväe väljaõppe puudulikkusest. Samuti antud toimetuse andmetel muutus kaitseväge orientatsioon ‘idast’ (tsaariaegse Venemaa eeskujul) ‘läände’ (Lääne-Euroopa eeskujul) samal ja järgneval aastal (vt *Sõdur* “Meie sõjaväe kasvatus orientatsioonist” A. J 1926a:67, toimetuse poolt tehtud ääremärkus). Seega orientatsioon läände leidis

käsitlemist 1920. aasta sügisel. Samal aastal anti välja N. Reegi poolt eestistatud “Sõjaedu pea-tingimused”. Nikolai Reek rõhutab selles tekstis sõjaväe “orientatsiooni” muutmise vajadust meie kaitseväes tervikuna (Reek 1921b:2-3).

Lisaks avati 1920. aasta sügisel III diviisis kompanii ülemate kursused, kus kolonel N. Reek kursuste ülemana proovis rajada õppetöö praktilisele õppemeetodile, mis oli domineeriv lääneriikide armeedes. Paraku jäi see töö poolikuks, sest kursus viidi 1920.aasta detsembris üle Sõjakooli, kus nimetati ümber “Alalisväe ohvitseride kursuseks” ja õppetööd alustati teistel alustel (Jaakson 1926a:67).

1921. aastal ilmus kolonel N. Reegi poolt kirjutatud “Lahingujuhatus”, mis sai kindral Jaan Sootsi poolt heakskiidu ja mida hakati kasutama taktika õpetamise juhendina. Sellega pani N. Reek ilmselt aluse idast õpitud sõjateaduse ümbermuutmiseks nn “Lääne orientatsioonile” (*Sõdur* “Meie sõjaväe kasvatuse orientatsioonist” Jaakson 1926a:67 - toimetuse poolt tehtud ääremärkus).

Küllaltki selgeid ettepanekud senise olukorra parandamiseks teeb Nikolai Reek ka kirjutises “Aja kaotus – on surm”. Ta pöörab tähelepanu asjaolule, et kaitseväe töös on märgata teistest riikidest mahajäämist ja avaldab arvamust, et seda saaks parandada neist eeskujuga võttes. Lisaks märgib autor, et Sõjakoolis tuleb senisest rohkem tähtsustada teaduslikku ettevalmistust ja pakkuda meestele põhjalik kogemus - ning arendada juhtides algatusvõimet. Reek väidab, et alluvaid liigselt kontrollides ei saa kaitseväge iseseisvaid ja initsiatiivikaid juhte. Autor juhib tähelepanu sellele, et juhtide töö ei ole ainult alluvate kontrollimine, vaid ka õpetamine. Ta nendib, et kaitseväge prioriteediks on toota andekaid, mehiseid, tugeva vaimu ja rikkalike kogemustega väejuhte, kes oskaksid välja õpetada neile alluvaid üksuseid kooskõlas tolleaegse sõjateadusega (Reek 1921a).

Reegi poolt 1920.aastate alguses esitatud mõtetest tuleb selgelt esile, et Vene sõjaväest saadud sõjalised teadmised olid vananenud ja vajasis uuendamist. Selle tõttu toetas ta “Lääne orientatsiooni”, st juhindumist Lääne-Euroopa sõjavägede eeskujust. See võib osutada sellele, et hilisemad pedagoogilised uuendusi kaitseväes tuleb mõista osana nn orientatsiooni muutumisest.

Ühe praktilise ja lihtsa üleskutse esitab A. Traksmann kutsudes kõiki kaitseväge sõjaväelisi juhte iseseisvale võõrkeelte õppimisele. Ta soovib eelistada prantsuse, saksa ning seejärel inglise keelt. Keeleoskus looks võimalused tutvumiseks teiste riikide sõjakultuuridega (Traksmann 1924:2-4).

Kaitseväe väljaõppesüsteemi uuendamise ja parendamise vajadusele juhitakse selleaegses ajakirjanduses korduvalt tähelepanu rõhutades vajadust tutvuda teiste riikide sõjavägede õppemetoodikaga. Sealjuures on soovitatud ennekõike Lääne-Euroopa riikide armeesid kui võimalikke eeskujusid Eesti kaitseväele (Traksmann 1924:2-4; -ms- 1924b:13-14).

Eelpool kirjeldatu alusel võib väita, et 1920. aastate esimesel poolel alustati Eesti Kaitseväe väljaõppesüsteemi kohandamist tuginedes Lääne-Euroopa riikide sõjavägede eeskujule. Teiste riikide sõjavägede eeskujul juhiti tähelepanu üldhariduses toimuvale pedagoogilise teooria ja õpetajakoolituse arengule ning uuenduslike õppemeetodite adapteerimisele kaitseväe väljaõppesse (vt Unr. 1924:5; A. V 1924:2). Sellest võiks järeldada, et kaitseväe väljaõppe arendajad olid kursis üldpedagoogilise mõtlemise arenguga nii Eestis kui kujal maailmas (vt Traksmann 1924:2-4, A. V 1924:2). Näiteks osutab A. Traksmann paralleelidele sõjaväe ja üldkoolide vahel. Ta esitab ka soovitusi, kuidas Lääne-Euroopa uuenduslikke kasvatuse- ning õpetamismeetodeid kaitseväe väljaõppesüsteemi üle kanda (Traksmann 1924:2-4).

Eraldi mainimist väärib asjaolu, et mitmed väljaõppe arendamisest huvitatud sõjaväelased soovitasid ajakirja *Sõdur* veergudel Sõjakooli õppekavadesse sisse tuua psühholoogia ja pedagoogika valdkonna õppeained - nt sõjaväepedagoogika, metoodika ja massipsühholoogia (A. V 1924:2, -ms- 1924a:7). Autor '-ms-' juhtis tähelepanu tõsiasjale, et igale väejuhile ei piisa ainult sellest, kui ta tunneb hästi sõjakunsti ja ajalugu – väljaõppega tegelev juht pidi olema nii psühholoog kui ka pedagoog. Samas esitab sama autor väite “..et hää õpetaja sama hää õppemeetodi juures kümme korda paremaid tagajärgi saavutab, kui umbkaudu kobav asjatundja” (-ms- 1924a:7). Samuti juhib autor J. L ajakirjas *Sõdur* tähelepanu Lätis lõppenud ohvitseride kursusele, kus pöörati suurt tähelepanu sõjaväepedagoogika, metoodika ja psühholoogia õpetamisele. Sama autor soovitab neile ainetele ka Eestis tähelepanu pöörata (J. L 1924:20, -g- 1924:14).

2.3. Rahulolematus patriootilise kasvatusena

Eraldi oleva väljaõppe kriitika valdkonna võib esile tuua märkused, mida tehti isamaalise kasvatus puudulikkuse kohta sõjaväelises õppetöös. Autor J. L väidab *Sõduri* veergudel, et Kaitseväe sõjaväelistes õppeasutustes viidi erinevate tasandite

juhtidele läbi erinevaid kursusi, mille õppekavades võis leida mitmesuguseid õppeaineid: strateegiast, taktikast, hipoloogiast ja arheoloogiast kuni diviiside opereerimiseni välja, kuid samas ei õpetatud juhtidele “...missugune peab olema see esimene sõna sõdurile ja kuidas temale sisse kasvatada seda keerulist sõjapidamise kunsti, kuidas istutada temasse tunge – olla ja surra kodumaa pojana,” (J. L 1924:20).

Antud autori arvamus viitab, et patriotismi kujundamist sõdurites nähti õppe- või kasvatusmetoodilise küsimusena. Samuti osutab ülaltoodud näide, et kaitseväes oli vähe tähelepanu pööratud väljaõppega tegelevatele juhtidele kasvatusmeetodite õpetamisele. See puudujääk võis tuleneda nt Sõjakooli õppejõudude ja kaitseväe juhtkonna vähesest pädevusest pedagoogika ning kasvatusküsimuste vallas (vt ptk 1.1.1 ja 2.1).

Lisaks näiteks toodud autori J. L kriitikale tehti ka ettepanekuid, et Sõjakoolis tuleks õpetada isamaa-armastust ja rahvuslikku kuuluvust käsitlevaid õppeaineid. Näitena selle kohta võib tuua 1924. aastal *Sõduris* A. J (Aleksander Jaakson) poolt kirjutatud artikli, kus autor kirjeldab ajaloos toimunud sõdasid ja väidab, et võitnud riikide üheks oluliseks tunnuseks olid isamaad armastavad ja juhatusele truuks jäävad rahvamassid. Lisaks märgib A. J, et Sõjakooli kasvandikele tuleks teiste õppeainete kõrval edastada nn “...sütitavat tuld rahvuslise aate õhutamiseks” (Jaakson 1924:5-6).

Ülalpool viidatud kasvatus- ja pedagoogika valdkonnas haritud juhtide puudus tuli esile näiteks siis, kui kindralstaabi VI (väljaõppe) osakond planeeris 1925. aastal kaitseväes läbi viia “Kultuur-selgitustöö” instruktorite kursuse. Antud kursus oli mõeldud just patriootilise kasvatusse seotud õppetöö läbiviijate ettevalmistamiseks. Kursuse läbiviimiseks ei olnud kusagilt võtta vastavaid õppematerjale ega koolitajaid (Jalajas 1924:11).

Siinkohal saab tuua omapärase näite, kuidas võeti sõdurite isamaalise kasvatusse korraldamisel eeskuju välisriikidelt. 1924. aastal tõi autor O. J (Oskar Jalajas) *Sõduris* esile selle, kuidas Nõukogude Venemaa ja Poola armeedes on lahendatud sõdurite väljaõpetamisel kasvatus- ning propaganda-alased küsimused. Ilmselt pidas autor nende riikide lahendusi tõhusateks. Samas osutas autor ka sellele, et Eesti Kaitseväes viidi kultuur-selgitustööalast väljaõpet läbi ebaregulaarselt, väeosades puudusid selleks vastava koolituse saanud instruktorid. Kasutades teiste riikide (eelkõige Poola) sõjavägede eeskujut, tehti Eesti Kaitseväes 1924.aastal ettevalmistusi, et 1925.aastal läbi viia isamaalise kasvatusse (nn kultuur-selgitustöö) instruktorite kursus (Jalajas 1924:9-11).

Toodud näited osutavad sellele, et kaitseväes kogeti 1920. aastate esimesel poolel nähti väljaõppe puudusena ka nõrka kasvatustööd - siinkohal silmas pidades just isamaalist kasvatust. Ka selles valdkonnas nähti probleemi põhjusena ennekõike pädevate koolitajate puudumist. Samuti otsiti lahendusi tuginedes teiste riikide eeskujule. Omapärane on ehk see, et hoolimata orientatsioonist lääne, peeti antud küsimuses paremaks Nõukogude Venemaa ja Poola eeskujusid.

2.4. 1924. a 1. detsembri sündmuste mõju pedagoogika ja kasvatustöö arengule

1924.aastal 1.detsembris leidis aset enamlaste mässukatse, mis suruti kiiresti maha. Siiski kogeti mässukatse aset leidmist väga tõsise juhtumina. Toimunud sündmuse tagajärjel viidi Eesti riigi sisepoliitikasse sisse mitmeid muudatusi ning hakati senisest rohkem tähelepanu pöörama riigikaitsele. Arutati võimalusi, kuidas leida riigikaitse paremaks ülesehitamiseks lisarahasid (ERA, f495, n12, s659, lk 80 ; Tõrvand 1928a:199, Jaakson 1928:256).

Toimunud sündmus kiirendas kaitseväes ülesehitus- ja organiseerimistööd. Väljaõppe alal võeti peamiseks eesmärgiks õppe- ja kasvatustöö rajamine parematele õppemeetoditele – eriti väeosades. Näiteks nõuti juhtidelt lisaks headele rivijuhi oskustele ka poliitika- ja kasvatusteaduse tundmist (Sirge 1999:31, -ms.- 1926:700-701). Nüüd seisti väeosades aga probleemi ees – ohvitserkonnal puudusid teadmised ja oskused, kuidas peaks sõduritele kasvatusteadust õpetama.

Riigivanem J. Jaakson määras rahalise toetuse kaitseväes planeeritud “Kultuur-selgitustöö” kursuste läbiviimise õnnestumiseks (*Sõdur* 1925:946, vt ka ptk 2.2). 1925. aasta lõpus viidigi läbi esimesed “Kultuur-selgitustöö” instruktorite kursused, mille eesmärgiks oli väeosadele ette valmistada mitmekülgsete sõjapedagoogiliste ja rahvuskultuuriliste teadmistega ohvitsere (*Sõdur* 1925:946, vt alapeatükist 3.1). Kultuur-selgitustöö aine – mille sisu võiks kõige otsesemalt seostada patriotismi kasvatamisega, viidi sisse ajateenijate õppekavadesse.

1925. a lisandus ka Kõrgemas Sõjakoolis ajutiselt õppekavasse õppeainena “Kultuur-selgitustöö”, mida õpetas lektor Karl Ast väljastpoolt Ühendatud Õppeasutusi (Brede et al 1931:1921-1931:67).

Antud ajal hakati välja andma isamaalisi ja moraali-temaatikat puudutavaid meetodilisi väljaandeid. Neist üks olulisemad – „Kultuur-selgitustöö meetodika käsiraamat“ – oli eelkõige suunatud kultuur-selgitustööd läbi viivatele instruktoritele.

Antud käsiraamat oli suureks abiks kaitseväes väljaõppega tegelejatele, eelkõige tulevastele kultuur-selgitustöö instruktoritele, kes pidid sõduritesse nn isamaa-armastust ja -meelsust kasvatama (Jalajas 1925:1). Mainitud käsiraamatu väljaandmist võib käsitleda osana „Kultuur-selgitustöö“ kursuse projektist. Teine oluline publikatsioon oli A. Traksmaa “Sõduri kasvatus ja sõjaväe distsipliini põhijooned”. Raamat pakkus metoodilisim aluseid nende ainete käsitlemiseks, mis olid osaks kultuur-selgitustöö kursusest (Traksmann 1925a).

Kõrgemas Sõjakoolis II kursusel õppiv major Richard Masing kirjutas väitekirja “Rahva ja sõjaväe moraalne ettevalmistamine praegusaja sõjaks ja selle tähtsus” (Brede et al 1931:61-63). Hiljem andis sama autor välja raamatu “Moraal ja sõda”, milles selgitab rahva ning sõjaväe moraalile olemasolu tähtsust sõdades. Oma raamatus tutvustab R. Masing ka Lääne-Euroopa riikides toimuvat rahva ja sõjaväe moraalile kasvatus ning esitab ka enda nägemuse selle kohta, millises olukorras on ja kuidas peaks välja nägema vastav ettevalmistus Eestis tervikuna (Masing 1926).

Toodud näited osutavad sellele, et 1924.aasta 1. detsembri mässukatse ajendas kaitseväge enam tähelepanu pöörama õpetamise metoodikale ja isamaalisele kasvatusle sõjaväes. Samas saab aga eelmises peatükis toodud materjali põhjal väita, et juba enne 1924. a 1. detsembri sündmuseid oli käivitunud aktiivne arutelu kaitseväge väljaõppe arendamise teemadel – mässukatse võibolla kiirendas sõjaväepedagoogika arengut

2.5. Kokkuvõte

Töös on leidnud kinnitust, et sõjaväepedagoogika tekkimine oli tingitud mitmetest asjaoludest. Vabadussõja-järgsest perioodist kuni 1924. aastate lõpuni Eesti Kaitseväge väljaõppesüsteemis asetleidnud pedagoogika- ja kasvatustemaatika alased probleemid olid peamiselt põhjustatud Eesti ohvitserkonna puudulikkusest ettevalmistusest. Selle tõttu puudusid kaitseväes ka juhtide ettevalmistamisel õppekavades pedagoogika-alased õppeained, mis omakorda põhjustas uute õpetamistööks ettevalmistamata ohvitseride koolitamist. Ilmselged puudujäägid väljaõppes olid ilmselt üks konkreetne eeldus sõjaväepedagoogika valdkonna vastu huvi tekkimiseks ning vastava suunalise arendustegevuse käivitamiseks.

Aastatel 1920.-1924. valitses Eesti Kaitseväes olukord, kus otsiti kaitsevärke uusi kasvatus- ja õppemeetodeid. Üha sagedamini hakkas ajakirjas *Sõdur* ilmuma artikleid, kus avaldati mitmeid ettepanekuid, kuidas väeosades ja Sõjakoolis kasvatus-

ning pedagoogikaalaseid probleeme lahendada. Kaitseväes saadi aru ja tunnistati, et Eesti Kaitsevägi vajab senini tsaariarmee eeskujul töötanud väljaõppesüsteemi reformimist. Eeskuju selleks võeti Lääne-Euroopa sõjavägedest ja nii meie kui välisriikide haridussüsteemidest. Siinkohal tuleb juhtida tähelepanu sellele, et väljaõppe arendamisega seotud ettepanekuid tegid paljud varasema õpetajakoolitusega ohvitserid ning ohvitserid, kes olid ise õppinud välisriikides.

1924.aastal 1. detsembri enamlaste mässukatse mahasurumist võib pidada “veeks kaitseväe kasvatus- ja sõjaväepedagoogika veskile”. Pärast 1. detsembri sündmusi hakati kaitseväes enam tähelepanu pöörama nii isamaalisele kasvatusle kui ka õppemetoodilistele küsimustele laiemalt. Viidi läbi esimene sisuline õppemetoodiline kursus – “Kultuur-selgitustöö instruktorite kursus”, mis avaldas ulatuslikku mõju kogu kaitseväe väljaõppe läbiviimisele.

3. SÕJAVÄEPEDAGOOGILISE MÕTLEMISE JA TEGEVUSE ARENG 1920. AASTATE II POOLEL

Käesolevas peatükis käsitletakse ajavahemikul 1925.-1930. kaitseväes läbi viidud sõjapedagoogika- ja psühholoogiaalast õppetööd. Samuti püütakse kirjeldada sõjaväepedagoogika kui ühe pedagoogika haru käsitlust tolleaegses Eesti Kaitseväes. Vaatluse all on 1925.-1926. aastal toimunud kultuur-selgitustöö instruktorite kursus, mis avaldas olulist mõju pedagoogilise tegevuse arengule kaitseväes, samuti sõjaväepedagoogika valdkonna õpingud Sõjakoolis ja Kõrgemas Sõjakoolis. Sõjaväepedagoogika käsitlust on kirjeldatud tuginedes A. Traksmanni ja A. Kasekampi tekstidele.

3.1. Kultuur-selgitustöö instruktorite kursus

Antud alapeatükk kirjeldab 25. oktoobrist 1925 kuni 3. märtsini 1926 läbi viidud kultuur-selgitustöö instruktorite kursust, mis oli teadaolevalt esimene otseselt õppemetoodiline kursus Eesti Kaitseväes ning millel oli ka suur mõju edasisele sõjaväepedagoogika arengule nii ohvitserihariduses kui ka väeosade tegevuses.

1924. aasta 5. juulil avaldati O. J (Oskar Jalajase) poolt ajakirjas *Sõdur* artikkel “Kultuur-selgitustöö kaitseväes”, milles autor põhjendas sõjaväes sõdurite veenmise ja neisse isamaa-armastuse ning truuduse sisendamise olulisust (vt ptk 2.3). Artikli kirjutamise üheks ajendiks oli ilmselt isamaalise kasvatus puudulikkus kaitseväes. Antud artiklis osutab autor ka sellele, et teistes riikides (sh Venemaal ja Poolas) viiakse läbi vastav valdkonna instruktorite kursuseid (nn kultuur-selgitustöö kursused).

Isamaalise kasvatus teemaga kaitseväes oli algust tehtud Vabadussõja-järgsest perioodist alates 1921. aastast. Selle ülesandega olid kohustatud tegelema väeosades kompaniide ülemad, kes pidid sõduritele läbi viima kultuur-selgitustööalaseid õppetunde, mis sageli toimusid ebakorrapäraselt ja süsteemitult. Antud teema käsitlus jäi väeosades sageli puudulikuks kuna koolitajatel puudusid selleks vastavad õppematerjalid ja õpetamismetoodilised oskused.

Probleemi lahendamiseks moodustati 1924. aasta keskel, arvatavasti Poola sõjaväelt eeskujul võttes, Kindralstaabi VI osakonnas eraldi jaoskond, mille ülesandeks oli koostada kaitseväele vastavasisulist kirjandust ja viia 1925. aastal läbi

kultuur-selgitustöö instruktorite kursused. Kindralstaabi VI osakonna kaugem eesmärk oli mõjutada kaitseväes teenistuses olevate sõdurite järgnevaid isiksuseomadusi:

- a. süvendada isamaalisuse tunnet,
- b. võimaldada üld- ja erihariduse laiendamist,
- c. tõsta kõlblust,
- d. arendada teo- ja otsustamisvõimet,
- e. suunata sõdureid vabatahtlikule kehalisele treeningule.

Algselt oli kursuse komplekteerimisel raskusi, sest eelpool nimetatud teemade käsitus eeldas vastavate erialaste pedagoogiliste teadmiste ja metoodika olemasolu, lisaks puudus selleks otstarbeks õppekirjandus (Jalajas 1924:9-11).

Samal aastal ilmus Kindralstaabi VI osakonna väljaandena „Kultuur-selgitustöö metoodika käsiraamat”, mille koostamisel oli võetud eeskujuna Punaarmee kasutusel olevast õpikust „*Rukovodstvo po metodike politschuk*” (Traksmann 1925a:1-2). Õpiku kohandas Eesti oludele vastavaks kapten Oskar Jalajas ning redigeeris Tallinna Õpetajate Seminari direktor August Kuks (Traksmann 1925a:1-2; Jalajas 1925:1).

1925. aastal 27.oktoobril toimus Ohvitseride Keskkogu kasiinos I Kaitseväe kultuur-selgitustöö ohvitser-instruktorite kursuse avamine. Kursustele olid komandeeritud vabatahtlikkuse alusel erineva ettevalmistusega kaitseväe juhid, kellest paljud olid vanemohvitserid ja mõned pataljoni ülemad, kes ise olid selleks soovi avaldanud (*Sõdur* 1925:946; Traksmann 1926c:182-183). Nende hulgas oli 28 ohvitseri kaitseväest ja 2 Kaitseliidust. Paljud olid endiseid kooliõpetajad (*Sõdur* 1925:946). Kursuste eelarve suurenemise tõttu (riigivanem määras kursuse tarbeks rahalise toetuse) avanes ilmselt võimalus kutsuda lektoriteks Eesti paremaid koolimehi ja seltskonnategelasi ning jagada kuulajatele lektorite stenografeeritud töid (*Sõdur* 1925:946; Traksmann 1926c:183). Teiste hulgas osales õppejõuna ka August Kuks (vt ülal). Kultuur-selgitustöö kursuste eest oli vastutavaks määratud Kindralstaabi VI osakonna ülem kolonel Ernst Limberg (1871-1938), (*Sõdur* 1925:946).

Kultuur-selgitustöö aine sisuks olevate teadmiste õpetamiseks olid kursuse kavas järgmised teemad: kodumaa ajalugu, soome-ugri, Soome ja Eesti kultuurteadus, Eesti kirjandusajalugu, kodumaateadus ja Vabadussõja ajalugu. Lisaks loeti üksikuid loenguid kultuuriliselt ja sõjapoliitiliselt tähtsatel teemadel (näiteks Eesti poliitiline ja strateegiline olukord, rahavaste võitlus Balti mere kallaste pärast, ajakirja mõju ja

tähtsus, eesti laul, eesti kunsti arenemine, rahvustunde arendamine kaitseväes ning selle tähtsus sõja ajal, sõjaliini põhijooned meil ja välisriikides, Rahvaste Liit, noorsooliikumine Eestis)

Teiselt poolt pidi kursusel osalevad ohvitser-õpetaja oskama teadmisi kuulajaskonnale edasi anda. Selle jaoks oli kursuse kavasse planeeritud eraldi õppeainetena psühholoogia, loogika, didaktika, propaganda, kõnekunst ning eetika. (*Sõdur* 1925:922).

Kursuse käigus tuli osalejatel iseseisvalt ette valmistama kirjalikke töid, mille ettekandmine ja hilisem vaidlus pidi toimuma grupi keskustelul. Iga tulevane instruktor pidi läbi viima ka praktilisi õppetunde, mille kaudu õpiti tundma sõduri õpivajadusi ja omandati vajalikke pedagoogilisi oskusi. Tundide läbiviimisel pöörati tähelepanu näitlike õpetamisvahendite valmistamisele (tabelite, skeemide, plakatite, diagrammide kasutamine) (Traksmann 1926c:182-183). Huvitav on siinkohal õpetamise harjutamise sissetoomine õppetöösse. Varem selline praktika kaitseväes puudus. Samas oli tegu meetodiga, mida kasutati varem õpetajate seminarides (vt ptk 1.1.2). Õppetundide läbiviimise harjutamise kohta on säilinud vähemalt üks näide. Kultuur-selgitustöö kursuse kestel avaldas kapten O. Sepp ajakirjas *Sõdur* artikli, kus oli toodud eeskujuks üks kasvatusteemaline õppetund “Isamaa ja kodumaa – miks on nad mulle kallid”. Ilmselt taheti *Sõduri* veergudel nimetatud näidisõppetunni tutvustamisega anda kaitseväes väljaõppega tegelevatele isikutele uusi mõtteid, kuidas oleks otstarbekas kasvatusteemalisi tunde läbi viia (Sepp 1926a:77).

Kultuur-selgitustöö kursustega seondub teinegi huvitav uuendus – nimelt katsetati erinevate õppetundide läbiviimisel õppurite peal mitmeid erinevaid õpetamismeetodeid eesmärgiga välja selgitada, milline meetod oleks kaitseväe oludes kõige efektiivsem (Traksmann 1926d:70). Põhjuse selliste katsete tegemiseks võib leida A. Traksmann ajakirjas *Sõdur* avaldatud märkusest, kus ta nendib, et eesti sõdur on vaimselt nõrk ja seetõttu ta ei ole võimeline õppetunnis kaua kaasa töötama, vaid väsib kiiresti ning muutub apaatseks ning sellest tulenevalt peavad õpetajad tunni ette valmistama selliselt, et sõduritel tekiks tunni vastu huvi ja nad hakkaksid tunnis kaasa töötama (Sepp 1926a:77 - vt. A. T (=A. Traksmann) poolt lisatud joonealune märkus).

Näiteks prooviti Kultuur-selgitustöö kursustel kasutada kateheetilist meetodit (õppimine vestlusvormis), mille käigus instruktor ei esitanud sõduritele kohe uut

definiitsiooni, vaid tegi seda koostöös õpilastega kasutades teema arendamisel suunavaid küsimusi. Tulemused näitasid, et selline õpetamismeetod osutus õppuritele huvitavaks ja ühtlasi kaasati tegevusse kogu auditoorium. Seda õppemeetodit ei saanud paraku seoses õppurite madala intellektuaalse taseme tõttu kasutusele võtta. Meetodi kasutamiseks pidi õpetaja valdama head küsimuste esitamise tehnikat ning õppetunni eesmärgi saavutamise antud moel võttis liiga kaua aega. Kursuse käigus jõuti mitmete õpetamismeetodite katsetamise põhjal järeldusele, et Eesti Kaitseväes tuleks sõdurite õpetamisel kasutada segameetodid, mis põhines erinevate küsimustega kombineeritud ettekandel, teema lõpus pidi õpetaja esitama läbitud teema kohta kordamisküsimusi. Samuti veenduti kursuse kestel, et näitliku õppeviisi kasutamine annab õppetöös häid tulemusi. Seetõttu soovitati eelpool nimetatud meetodit kasutada ka ohvitseride ja allohvitseride õpetamisel (Traksmann 1926d:70).

6.märtsil 1926. aastal võttis A. Traksmann ajakirjas *Sõdur* kokku 1925.a kursusel toimunu. Autor suhtus kaitseväge tulevikku optimistlikult ja arvas, et ohvitserkonna töö teenistuskohdades lähitulevikus jaguneb kaheks omavahel tihedalt seotud osaks. Esimene neist pidi olema sõdurite vaimse silmaringi üldine arendamine ja nende tunnetemaailma mõjutamine (et valmistada sõdurit ette isamaalistele aadetele, mida neile pakutakse). Teise osa pidi moodustama sõjaliste teadmiste ja oskuste õpetamine. Sellise suunitlusega ettevalmistavat tööd tehti autori väitel suure pingutusega pea kõikides sõjavägedes (Traksmann 1926c:182-183).

Traksmann märgis ka, et Kultuur-selgitustöö kursused tegid esimese sammu ohvitseride-kasvatajate ettevalmistamiseks meie kaitseväes (Ibid.). Kursuse lõpuaktusel pidas N. Reek vajalikuks oma sõnavõtus juhtida tähelepanu sellele, et kursustel ei antud õpilastele edasi ainult mitmekülgseid teadmisi, vaid ka meetodikat eesesisvaks praktiliseks tööks. (E. A 1926:210-212).

1926. aastal avaldati ajakirjas *Sõdur* ka autori -ms- artikkel “Kümme kuud Tondil koolipingil,” Artikli objektiks on Kultuur-selgitustöö kursustega samal perioodil läbiviidud kursus. Autor rõhutab, et “Kultuur-selgitustöö kursuste” juhtide algatusel ja osalusel võeti ka vaadeldava kursuses igapäevases õppetöös kasutusele uusi õppeaineid nagu sõduri kasvatus ja praktilised näitlikud õppetunnid, millega väidetavalt tehti täielik murrang senistes pedagoogilis-metoodilistes vaadetes ja arusaamistes (-ms.- 1926:700).

Kultuur-selgitustöö oli Eesti kaitseväes esimene kursus, kus õpetati ohvitseridele didaktikat ja toimus õpetamise harjutamine, mille tulemusena said osalejad praktilisi pedagoogika-alaseid teadmisi ning oskusi sõdurite kasvatamise ja õpetamise osas (*Sõdur* 1925:922; ERA, f495, n12, s659, lk 81). Samuti avaldas läbiviidud metoodiline kursus suurt mõju ülejäänud kaitseväe pedagoogilisele tegevusele. Seda teemat käsitleb järgnev alapeatükk.

3.1.1. Kultuur-selgitustöö instruktorite kursuste edasine mõju kaitseväe väljaõppele

Pärast kursuste läbimist määrati kultuur-selgitustöö kursuse lõpetanud ohvitserid väeosades tööle, kus nad pidid hakkama kursustel omandatud teadmisi ellu rakendama. Kultuur-selgitustöö instruktorite kursuste lõpetajad levitasid oma edasise tegevusega kaitseväes õppemetoodilisi oskusi. Näitena võib siinkohal tuua õppetöö läbiviimise muutmise 1. jalaväe rügemendis 1926. aastal. Rügementi saabunud ohvitser-instruktorid määras rügemendi ülem esimese ülesandena noorte ja reameeste õppekavasid ümber töötama ning täiendama – eelkõige neid kavasid, kus õppeainete valik ja metoodiline käsitusviis oli puudulik ja ebaühtlane. Selleks vabastas rügemendi ülem nad kõigist muudest teenistusülesannetest. Lisaks koostasid ohvitser-instruktorid allohvitseridele eraldi õppekava, kus käsitleti olulisi kasvatusse seotud küsimusi, millega allohvitserid pidid oma igapäevatoos kokku puutama. Samuti käskis diviisi ülem kultuur-selgitustöö kursuse lõpetanud ohvitseridel läbi viia mitmeid teoreetilisi loenguid ja näitlikke proovitunde. Ilmselt taheti selle tegevusega ohvitseridel kasvatus ja pedagoogilisi oskusi arendada ning õppetöö efektiivsemaks läbiviimiseks metoodilisi juhtnööre anda (Sepp 1926b:360-361).

Samuti kaasnes vastsete instruktorite saabumisega teisigi uuendusi. Näiteks raamatukogudesse muretseti uusi ajaloo, maateaduse ja üldkasvatusliku temaatikaga raamatuid; näitlikustamise vahendina muretseti väeossa globoskoop (masin, millega sai pilte seinale näidata); sõdurite teenistuslike ja üldiste probleemide lahendamiseks viidi nädala õppekavadesse sisse eraldi tunnid (Ibid.).

Täiendavalt võib tuua näite, kuidas Kultuur-selgitustöö instruktorite kursused lõpetanud ohvitser-instruktorite poolt viidi 18-20. märtsil 1926. aastal läbi Aegna merekindluse garnisonis kultuur-selgitustöö päevad, mille raames toimusid ohvitserkonnale loengud, kus käsitleti metoodikat, didaktikat ja kõnekunsti

põhinõudeid. Hiljem järgnesid loengud sõduritele, kus käsitleti erinevaid isamaalisust rõhutavaid teemasid, ning allohvitseridele (teemal kuidas peaks rühmale ette valmistama suulist õppetundi). Samuti viidi läbi näidisõppetund, millele järgnes ohvitserkonna arutelu metoodilistes küsimustes. Pärast esitleva tunni andmist järgnes ohvitserkonna vahel elav arutelu, kus puudutati meeskonna väljaõpetamise alal erinevaid metoodilisi küsimusi (C. V 1926:301-302).

Kokkuvõtteks võib öelda, et kultuur-selgitustöö instruktorite kursuste kaudu jõudis kaitsevähke palju uusi mõtteid kasvatus- ja õppemeetodite kasutamise valdkonnas ning loodi alused sõjaväepedagoogilise tegevuse praktilisele arendamisele.

3.2. Sõjaväepedagoogika valdkonna õpingud Sõjakoolis ja Kõrgemas Sõjakoolis

Käesoleva alapeatüki eesmärgiks on kirjeldada sõjaväepedagoogika valdkonna õpinguid ja nende arengut Sõjakoolis aastatel 1925.-1930.

3.2.1. Sõjaväepedagoogilised õpingud Sõjakoolis 1925. – 1926.a

Sõjaväepedagoogika kui valdkonna-spetsiifilise õppemetoodilise tegevuse kujunemise alguseks võib pidada “Kultuur-selgitustöö” kursuste toimumist Ühendatud Õppeasutistes. Esimesed andmed sõjaväepedagoogikaga seotud õppeainete läbiviimise kohta võib Sõjakooli õppekavades leida 1925 - 1926. õppeaastal. Nimetatud õppeaastal on ohvitseride täienduskursustele ning vanem kadettide spetsiaalklassidele õppekavas oli ettenähtud sõjaväepsühholoogia ja –metoodika. Aineid loeti üks tund nädalas (ERA, f650, n1, s1036, lk 401).

Oluline muutus leidis aset 1926. - 1927. õppeaastal ajavahemikus 11. oktoober 1926 - 1. aprill 1927, kui Sõjakoolis ohvitseride, vanemkadettide kursuste ja allohvitseride kooli õppekavadesse toodi sisse uute õppeainetena sõjaväepedagoogika ja -psühholoogia ning praktiline sõjaväepedagoogika (ERA, f650, n1, s1036, lk 406). Selleks, et Sõjakoolis õppivatele ohvitseride- ja vanemkadeti kursuste õppuritele anda praktiliste sõjaväepedagoogika õppetundide raames õpetamiskogemusi kasutati harjutustundide läbiviimisel 25-50 töökompanii noorsõdurit, keda telliti 1926. - 1927. õppaasta talvisel õppeperioodil mitmel korral nädalas ‘valge maja’ erinevatesse auditoriumitesse (ERA, f650, n1, s1036, lk 200, 240).

3.2.2. Kaitseväe väljaõppe reform ja muudatused sõjaväepedagoogilistes õpingutes 1927.-1928. aastal

1927.-1928. õppeaastal tehti eelneva õppeaasta põhjal kadettide õppeprogrammis muudatus, mille kohaselt suurendati praktilise sõjaväepedagoogika õppetundide arvu nii, et iga õpilane pidi õppeaasta kestel saama anda ühe praktilise õppetunni (ERA, f650, n1, s1077, lk 87 pöördel).

Muudatused Ü.Õ.A.-s (sh ka viidatud muutused sõjaväepedagoogika valdkonna õpingute korraldamises) olid seotud N. Reegi tegevusega pärast õpingute lõppu Prantsusmaal. 1925. aasta sügisel määrati Nikolai Reek pärast Prantsusmaal Kõrgema Sõjakooli lõpetamist Eesti Kaitseväes kindralstaabi ülemaks (24. veebruaril 1925 ülendati kindraliks). Selles ametis teenis ta alates 11.novembrist 1925.a. kuni 1.novemberini 1926.a. (Õun 2001:89-90). 1925. aastatel lõpust kuni 1926. aasta esimesel pooleni tutvus N. Reek kaitseväe väljaõppe süsteemiga (Reek 1926f:2-3).

Sama aasta lõpus ja 1926. aasta alguses avaldati *Sõduris* Reegi artikleid ohvitserkonna ettevalmistamise kohta nii Venemaa kui Lääneriikide (Saksamaa, Belgia) sõjavägedes. Artiklitest selgub näiteks, et nii Lääne-Euroopas kui ka Venemaal otsiti lahendust küsimusele, kuidas jätkuks ohvitseride väljaõpe ka väljaspool õppeasutust (Reek 1926d:178-182). Samale küsimusele alustas ka N.Reek lahenduse otsimist Eesti Kaitseväes võttes arvesse välisriikides toimuvat.

Juba 1926.aasta alguses avaldati N. Reegi poolt ajakirjas *Sõdur* artikkel, kus ta tutvustas üldist kindralstaabi töökava, mille kohaselt planeeriti Eesti Kaitseväes läbi viia neli suuremat muudatust - nn “neli haru”. Antud teema raames on oluline käsitleda “esimest haru”, milles nähti ette, et Ü.Õ.A-s oli tarvis läbi viia reform, mis pidi olema sõjaväe väljaõppe ja doktriini loomisel oluliseks teguriks. Nimetatud reformis planeeriti Ü.Õ.A-s läbi viia kaks muudatust. Esiteks nähti ette klassiruumide kasutamisel üleminek auditoriumitele. Sellega sooviti vähendada lektorite töökoormust, mille tulemusena pidi paranema töö kvaliteet (õppejõul pidi jääma rohkem aega õppetundi ette valmistada). Teiseks nähti ette teoreetilise õppetundide arvu vähendamist ja selle arvel praktiliste õppetundide hulga suurendamist, mis tagaks Ü.Õ.A õppetöös praktilise töömeetodi kasutusele võtmise (Reek 1926f:2-3).

Eelpool nimetatud reformi ellu viimiseks tegi N. Reek 1926.aasta märtsikuus sõjaministrile ettekande õppetöö muutmise kohta Sõjakoolis, mis leidis ka poolehoidu

(Brede et al 1931:37; ERA, f650, n1, s1036, lk 33-34). Seejärel asus N. Reek kaitseväe ohvitseride ettevalmistuse osas kasutatavaid õppemeetodeid uuendama (ERA, f496, n4, s494, lk 83-84).

Kavandatavate muudatuste taustal leidis sama aasta esimesel poolel *Sõduri* veergudel aset sulesõda A. S (Ü.Õ.A ülema abi õppetöö alal Artur Salf) ja A. T (kindralstaabi VI osakonna ülem August Traksmann) vahel, kus vaatluse alla võeti Ü.Õ.A-s kasutatavad õppemeetodid. A. Traksmann püüdis selle väitluse käigus selgeks teha, et Sõjakoolis kasutatavad õppemeetodid ei ole tõhusad ning on vananenud) (vt nt Salf 1926b:523; Salf 1926a: 639-642; Traksmann 1926e:524-528; Traksmann 1926a:642-654). Selle väitluse põhjal võiks oletada, et sõltumata juba alanud meetoodilisest uuendustegevusest, oli N. Reegil põhjust nõuda õppetöö edasist muutmist.

Saanud sõjaminister Sootsilt oma plaanidele heakskiidu asus N. Reek kaitseväe süsteemis sisse viima muudatusi võttes selleks eeskuju Prantsusmaa sõjaväelt. Seda Eesti Vabariigi Valitsuse toetust kinnitab 23. märtsil 1926. aastal A. Salf poolt Ü.Õ.A ülemale tehtud ettekanne õppetöö reorganiseerimise ja klasside koondamise kohta. Seal on muuhulgas ka märgitud, et: “Vabariigi Valitsus oma programmis kuulutas välja, et õpetamise Sõjaväe Ühendatud Õppeasutustes Wiikse üle praktilise õpetamise wiisi peale” (ERA, f650, n1, s1036, lk 33, 31).

Lähtuvalt kõrgemalt tasemelt tulnud juhiste le hakati Ü.Õ.A-s 1926/1927 õppeaastal valdavalt kasutama praktilist töömeetodit (Brede et al 1931:68; ERA, f496, n4, s494, lk 84). Suvisel õppeperioodil 1926. aastal võeti esimest korda Ü.Õ.A-s taktikaliste ülesannete lahendamisel kasutusele demonstratsioonid. Neil üritustel osalesid õppijatena ka osad Sõjakooli kaadriohvitserid, (ERA, f650, n1, s1036, lk 404 pöördel). Talvisel õppeperioodil teostati ka üleminek auditooriumite kasutamise süsteemile, sest suve jooksul oli Ü.Õ.A ‘valgese majja’ jõutud rajada 3 uut auditooriumit (ERA, f650, n1, s1036, lk 405 pöördel).

1926. aasta teisel poolel (11. november) lähetati kindralstaabist Ü.Õ.A ülemale käskkiri, milles tõdeti, et 1926. aastal oli võetud mitmetes õppeainetes kasutusele uued õppemeetodid. Selleks, et uued õppemeetodid võetaks efektiivselt kasutusele, anti VI osakonna ülema kohusetäitja A. Traksmanni poolt juhiseid, kuidas uute õppemeetodite kasutamist jälgida ja põhjalikult uurida ning ka vastavalt kaitseväe oludele kohandada. Lisaks pidi Ü.Õ.A koostama iga semestri kohta kokkuvõtte ja lähetama selle kindralstaabi. Antud kokkuvõttes tuli anda ülevaade,

missuguseid tulemusi annavad väljaõppes kasutusel olevad uued õppemeetodid. (ERA, f650, n1, s1036, lk 343).

Läbiviidud reformid ohvitseride väljaõppes osutavad sellele, et sõjaväepedagoogika valdkonna õpetamise iseloomu muutumine oli seotud ulatuslikuma väljaõppe metoodika muutmisega kaitseväes. Olulisel kohal antud protsessis tunduvad olevat nii Nikolai Reegi seisukohad, mis paljuski toetuvad Prantsuse Kõrgema Sõjakooli eeskujule, kui ka näiteks endise kooliõpetaja A. Traksmanni tegevus uuenduslike õppemeetodite tutvustamisel ja nende kasutamise juurutamisel.

3.2.3. Sõjaväepedagoogiline õppetöö ja selle sisu Sõjakoolis ja Kõrgemas Sõjakoolis 1928 – 1931.a

Pärast 1926. a. talvist õppeperioodi, mil tehti algust sõjaväepedagoogika valdkonna õpetamisega, jäeti Sõjakooli ja Kõrgema Sõjakooli õppekavadesse sisse psühholoogia alased loengud - sõjapsühholoogia ja pedagoogilise psühholoogia kursused. Pedagoogilist psühholoogiat võib kindlasti pidada sõjaväepedagoogikat toetavaks õppeaineks.

Perioodil 1. oktoober 1928 – 3. mai 1929. aastal oli Kõrgema Sõjakooli õppekavas 12 tundi sõjaväepedagoogika ja psühholoogiat, mida viis läbi kolonelleitnant Aleksander Jaakson (Brede et al 1931:76-79).

1929. aastast on säilinud A. Kuksi pedagoogilise psühholoogia loengute konspekt, mille põhjal õpetati Sõjakool kadette 1928/1929 õppeaastal. Antud konspektis käsitleti näiteks pedagoogilise psühholoogia meetodeid; tähelepanu mõistet ja liike, huvi, aistinguid, mälu ja mõtlemise protsesse ning anti mitmeid praktilisi näpunäiteid õpetamistööks. Konspekti autor tutvustas õpilastele tolelaegset uuemat pedagoogilist psühholoogiat. Üks keskseid teemasid selles valdkonnas oli lapse vaimse arengu uurimine (vt Kuks 1929).

7.jaanuar - 30.juuni 1926. aastal õpetas A. Kuks, samaaegselt kultuur-selgitustöö kursusel õppetöö läbiviimisega, ka Kõrgemas Sõjakoolis 26 tundi üldist psühholoogiat (Brede et al 1931:76-79). Õppetöö sisu kohta kahjuks täpsemaid andmeid ei ole.

Sõjaväepedagoogiliste õpingute täpsem määratlemine leidis aset 1930. aastal seoses Sõjakooli vanemkadettide õppekava kinnitamisega. Antud õppekava

väljatöötamise töögrupp kuulusid ka A. Jaakson (Ü.Õ.A ülema abi õppealal) ja A. Kasekamp (oli antud perioodil VI osakonna ülem). Õppekava nägi ette sõjaväepedagoogika kursuse mahuks oli 47 õppetundi, millest 10 tundi moodustasid loengud ja ülejäänud 37 tundi oli eraldatud praktiliste tundide läbiviimiseks. Õppeaine teoreetilises osas anti kadettidele ülevaade üldpedagoogikast, milles selgitati kasvatustöö võimalusi ja ülesandeid kaitseväes ning erinevaid kasvatusviise. Sõjaväepedagoogika loengute teemad olid määratletud õppekavas järgnevalt – individuaalne ja sotsiaalne pedagoogika; tööõppeviisid - töökooli õppeviis ja daltonkava; arendav-aktiivsed õppeviisid: küsimus-kostmise õppeviis ja vestlus; passiivsed õppeviisid: loeng, jutustus, kirjeldus, kõne, deklamatsioon, dialoogiline ettekanne, ning näitlik õppeviis. Lisaks oli ette nähtud ka teisi kasvatusteemalisi õppetunde.

Ülejäänud osa sõjaväepedagoogika kursusest koosnes praktilisest õppetundide läbiviimise harjutamisest. Sealjuures pöörati tähelepanu sellele, kuidas peab õpetaja tunni andmisel esinema (esinemisoskuse õpetamine) ja oskustele sõduritega suhelda. Praktiliste õppetundide läbiviimiseks määrati kadettidele harjutusõppetundide teemadeks nt 'sisekord', 'vahiteenistus' ja ka üldhariduslikku ettevalmistusega seotud teemasid (Kaitseväge Ühendatud Õppeasutiste staap 1930:VIII, 47-50).

Antud õppekava alusel sõjaväepedagoogika kursuse kohta on ka säilinud kolonelleitnant A. Kasekamp poolt koostatud "Sõjaväepedagoogika" loengute konspekt, mida loeti Sõjakooli kadettide vanemklassile 1930. – 1931. õppeaastal (Kasekamp 1931). Loengute konspekti sisu leiab lähemalt käsitlemist järgmises alapeatükis.

Ülaltoodu põhjal saab osutada sellele, et sõjaväepedagoogilised õpingud muutusid ohvitserihariduse osaks alates hiljemalt 1925.a. Algselt oli tegu pigem teoreetilise kallakuga õppetööga, mida ilmselt kultuur-selgitustöö instruktorite kursuse eeskujul 1926.a. muudeti – toodi sisse praktiline õpetamise harjutamine.

N. Reegi poolt algatatud muudatused kaitseväge väljaõppes mõjutasid ka sõjaväepedagoogilisi õpinguid Sõjakoolis – audiktoorse töö mahtu vähendati ning harjutustundide osakaalu suurendati.

Vaadeldes säilinud konspekte ja õppekavasid võib tõdeda, et pedagoogilise psühholoogia ja sõjaväepedagoogika raames anti õpilastele mitmekülgne ülevaade tollaegsetest psühholoogia valdkonna ja didaktika teadmistest. Didaktika osas on näha, et tähelepanu pöörati tollal Eestis veel uudsete õppemeetodite õpetamisele ja oletatavalt ka nende kasutamisele.

Käesolev ja eelnev alapeatükk keskendub sõjaväepedagoogilise õppetöö arengu – nii õpingute iseloomu kui sisu osas, kirjeldamisele. Järgnev alapeatükk püüab avada tollaegse sõjaväepedagoogika kui ühe pedagoogika haru tähenduse.

3.2.4. Sõjaväepedagoogika kui pedagoogika eriharu käsitlus Eesti kaitseväes

1920. aastatel ja ka hiljem on kaitseväelaste poolt palju kirjutatud õpetamisega seotud probleemidest, kirjeldatud uuenduslikke õpetamise meetodeid, esitatud soovitusi ühe või teise õppeteema paremaks õpetamiseks. Sealjuures on aga suhteliselt vähe puudutatud küsimust, mis on sõjaväepedagoogika. Kahtlemata on tegu tähtsa probleemiga, millele vastuse leidmine võiks selgitada, miks näiteks teatud õppemetoodilisi lahendusi kaitseväelises väljaõppes eelistati või millest lähtudes valiti sõjaväepedagoogika valdkonna õppeainete sisu jpm.

Eesti kaitseväe 1920. aastate teise poole sõjaväepedagoogika käsitluse selgitamisel on järgnevalt tuginetud ainult kahele allikmaterjalile – 28. detsembril 1925. a. *Sõduris* avaldatud A. Traksmanni artiklile “Sõjapädagoogika* modern kasvatusteaduse valgusel,” ning 1931. a. ära trükitud A. Kasekampi loengukonspektile “Sõjapedagoogika”.

A. Traksmanni arutlus on eriti huvitav selle poolest, et ta püüab selgitada, millisel viisil ‘sõjapädagoogika’ sarnaneb üldpedagoogikale ning milline on sealjuures sõjaväepedagoogika omapära.

Esmalt toob A. Traksmann esile põhimõtte, et “..ei ole vahet üld- ja sõjalise kasvatuse vahel. Kumbki neist käsitleb kahte inimest – kasvataja ja kasvatatav, kelle vastastikused suhted ja vahekorrad jäävad üldiselt muutumatuks – sündigu kasvatusprotsess eraelus või sõjaväes,” (Traksmann 1925b:1030). Sõltumata teostamise valdkonnast pidi kasvatus töö olema nii teadus kui kunst, mille läbiviimisel vajati heade oskuste ja kogemustega kasvatajaid. Traksmanni käsitluses on õppetöös esikohal õpilane, kellele peab koonduma kogu õpetaja tähelepanu selleks, et toetada igati tema arengut.

Autor kirjeldab artiklis pedagoogilises tegevuses individuaalset, sotsiaalset ja voluntaristlikku ‘momenti.’ Individuaalne moment puudutas Traksmanni arvates peamiselt isiku individuaalset arengut. Sotsiaalne moment seondus tollaegse uuema

* - 1920.-aastatel oli *Sõduris* avaldatud artiklites paralleelselt kasutusel kaks mõistet – ‘sõjaväepedagoogika’ ja ‘sõjapedagoogika’. Ilmselt sisulist eristust nende mõistete vahel ei tehtud.

pedagoogika voolu sotsiaalpedagoogikaga, mis rõhutas inimese kuuluvust ühiskonda, kus talle määrati teatud kohustused, mille tulemusena pidi inimene piirama oma isiklike huvisid. Voluntaristlik moment kirjeldas sisuliselt tahtekasvatust – st inimese tahet kasutada õpitut soovitud viisil.

Traksmann toob sõjaväepedagoogikat muust pedagoogilisest tegevusest eristava tunnuseks välja selle, et sõjaväepedagoogika valmistab inimest ette võitluseks lahingus. Ta käsitleb inimese osalemist sõjas kui tegevust oma kodumaa hüvanguks. Selles mõttes võib siinkohal tõmmata paralleeli nn pedagoogika sotsiaalse momendiga – inimene on ühiskonna osa ja peab selle heaks kas või oma elu ohverdama. Traksmanni arvates tekib siinkohal vastuolu inimese isikliku huvi ja ühiskonna huvi vahel (inimene oma loomu poolest teeb kõik enda elu säilitamiseks). Selles seoses rõhutab Traksmann sõjaväepedagoogika ülesandena tegeleda 'voluntaristliku momendiga' - st kasvatada sõjaväelasi nii, et nad oleksid valmis end üldiseks hüvanguks ohverdama (vt Traksmann 1925b:1031).

Traksmanni käsitlust kokkuvõttes võib järeltada, et ta eristab sõjaväepedagoogikat muudest pedagoogika valdkondadest lähtudes õppetöö sisust – sõjaväepedagoogika tegeleb sõjaväelaste õpetamise küsimustega. Teiselt poolt on aga sõjaväepedagoogika keskse probleemina esil pigem kasvatuslikud eesmärgid, mille täitmist peab Traksmann kaitseväge kõige olulisemaks ülesandeks. Traksmann arutleb: "Sõdur oskab lasta kuulipildujast, kuid kas ta lahingus, oma enda hoole jäetud, tahab avada tule vaenlase pihta, või – jookseb koguni minema, see on õieti t s e n t r a a l k ü s i m u s," (Traksmann 1925b:1030). See tähendab, et samas kui sõjaväelastele õpetatakse lahingutes vajalikke oskusi ja teadmisi, peab selle kaudu arenema nende tahe kaitsta oma kodumaad.

A. Kasekampi "Sõjapedagoogika" konspekt aastast 1931 käsitleb samuti sõjapedagoogika sisu ja eesmärgi. Samal viisil nagu Traksmannigi eristab Kasekamp sõjaväepedagoogika valdkonna lähtudes vastava õppetöö sisust ja eesmärkidest. Kasekamp seab samuti oma käsitluses esikohale kasvatuslikud eesmärgid, mis käsitlevad näiteks selliseid teemasid nagu eneseohverdamine, ühistunde kasvatamine, riiklik meeolelu ja juhi iseloomu kasvatamine (Kasekamp 1931:36). Kasekamp seostab omavahel kodukasvatuse, koolihariduse ja kaitsevälise väljaõppe osutades sellele, et läbi erinevate etappide kasvatatakse riigikodanikku (Ibid. :31-35). Nagu Traksmannigi näeb Kasekamp osalemist sõjas kui oma rahva teenimist. Selle tõttu rõhutab ta rahvusaate kujundamise olulisust.

A. Traksmanni ja A. Kasekampi tekstidest nähtub, et sõjaväepedagoogika eripärad tulenevad õpetatava kasutamise viisist. Sõjaväepedagoogika taotluseks on ette valmistada inimesi võitluseks sõjas. Sealjuures peavad mõlemad autorid tähtsaks sõjaväepedagoogika juures kasvatuslikke eesmärke – isikuomaduste arendamist ning kaitsetahte kujundamist. Samuti on tekstidest näha, et tollaegne sõjaväepedagoogika seostas ennast tugevalt rahvusriigi ideoloogiaga. Võitlust sõjas nähti tegutsemisena oma kodumaa ja rahva hüvanguks. Samuti toovad mõlemad autorid esile, et kasvatuslike eesmärkide saavutamiseks on vaja kasutada (uuenduslikke) õppemeetodeid, mis soodustaksid õpilastes huvi äratamist ja õpitava mõistmist. Traksmann märgib, et 'modern pädagoog' peab endalt alati küsima: "...kuidas ma annan selle vaimlise sisu edasi nõnda, et ta muutuks elavaks jõuks õppuri hinges," (Traksmann 1925b:1031).

KOKKUVÕTE

Käesolevas diplomitöös anti ülevaade sõjaväepedagoogika tekkimisest 1920. aastate keskel ning edasist arengut 1931. aastani. Sealjuures kirjeldati tõenäolisi eeldusi, millele tuginedes sai sõjaväepedagoogika tekkida. Oluliste eeldustena saab siinjuures esile tuua kolm põhilist tegurit. Esimene neist on tõsiasi, et osadel kaitseväe ohvitseridel oli olemas õpetaja haridus ning ka vastav töökogemus. Oluline on siinjuures see, et just sellise haridusliku taustaga ohvitserid (nt A. Taksmann, A. Jaakson ja A. Kasekamp) oli väljaõppe puuduste aktiivsed kriitikud ning ka erinevate lahenduste pakkujad. Samuti jälgides hilisemat – pärast 1925.a, sõjaväepedagoogika arengud võib tõdeda, et varasema õpetaja haridusega isikud olid ühed peamised antud valdkonnaga tegelejad – nii õpetajate, metoodiliste uuenduste sisseviijate kui õppematerjalide koostajatena.

Teise olulise tegurina saab osutada Eesti ohvitseride õpingutele välisriikides (eriti Prantsusmaal). Välisõpingute kaudu tutvuti teiste riikide sõjavägede väljaõppe metoodikaga. Välisriikides saadud kogemused ajendasid mitmeid juhtivaid ohvitseri sisse tooma Eesti kaitseväe väljaõppesse mitmeid uuendusi. Eriti heaks näiteks on siinkohal kindralmajor Nikolai Reegi poolt algatatud ja juhitud väljaõppe reform.

Samuti on esile toodud ühe eeldusena Eesti haridussüsteemis antud perioodil levinud reformpedagoogilised suundumused, mis võisid mõjutada ka kaitseväes sõjaväepedagoogika arengut. Osutada saab siinkohal ainult mõlemas süsteemis propageeritud õppemeetodite ja pedagoogikavoolude kattumisele. Huvipakkuvam osjaolu, et mõned tuntud Eesti psühholoogia- ja pedagoogika valdkonna tegelased on osalenud Sõjakoolis ja Kõrgemas Sõjakoolis õppetöö läbiviimisel (nt Konstantin Rammul ja August Kuks).

Kõneldes konkreetsetest võimalustest sõjaväepedagoogika tekkimiseks juhiti töös tähelepanu olulistele puudujääkidele kaitseväe väljaõppes 1920. aastate esimesel poolel. Ilmselt just käegakatsutavate probleemide ilmumine väljaõppes põhjustas selle, et hakati otsima lahendusi olukorra parandamiseks. 1924. aasta 1. detsembri mässukatset saab antud seoses käsitleda protsessi kiirendava tegurina (nt kultuuriselgitustöö instruktorite kursuse läbiviimist toetati rahaliselt, samal perioodil ilmusid õpetamismetoodikaga seotud ained Sõjakooli õppekavadesse).

1920. aastate teisel poolel toimunud sõjaväepedagoogilise tegevuse kohta esitatud ülevaade osutab sellele, et jätkus õppemetoodiline arendustöö, pedagoogilise psühholoogia ja sõjaväepedagoogika (sisuliselt antud valdkonna didaktika) kursused muutusid püsivaks osaks ohvitseride haridusest. Täiendavalt on paari näite varal kirjeldatud püüet antud perioodil luua oma teoreetiline lähenemisnurk sõjaväepedagoogikale.

Summary

The Paper concerns in the history of Estonian Military Pedagogy. The Work describes the appearance and development of Military Pedagogy in Estonian Defence Forces between 1925 and 1931. Attention is paid to causes, which provided possibilities for Military Pedagogy appearance. Paper stresses the role of officers with former teacher education and the sampling model of foreign military training systems as main factors, which made possible the Military Pedagogy appearance. However, the main and the straightest cause for development of Military Pedagogy in Estonia was obviously the low quality of Estonian Defence Forces Military Education and Training. The Riot in 1924 demonstrated that the level of citizens' loyalty was not the highest possible. After the Riot military commanders and government understood the importance of well-conducted and motivating training. Paper provides the overview of officers' pedagogical education during the years 1925-1931 also.

Kasutatud kirjandus, allikad ja arhiivimaterjalid

Kasutatud kirjandus:

- A. V. 1924. „Kasvatusest sõjaväes“. *Sõdur* 39, 2.
- Andresen, L. 1995. *Eesti kooli ajalugu*. Tallinn: Avita
- Brede, H. Soots, J. Traksmann, A. 1931. *Kõrgem Sõjakool 1921 – 1931*. Tallinn: Kõrgem Sõjakool.
- C. V. 1926. „Kaitseväe elu“. *Sõdur* 12/13, 301-302.
- E. A. 1926. „Kaitseväe kultuur-selgitustöö kursuste I lend“. *Sõdur* 10, 210-212.
- Elango, A. 1975. *Pedagoogika ajalugu*. Tallinn: Valgus.
- Freiberg, H. (H. Fr.-) 1930. „Vaatlusi Prantsuse Kõrgema Sõjakooli tööst“. *Sõdur* 37/38, 1101-1112.
- g. 1924. „Sõjaväelised teated välisriikidest“. *Sõdur* 39, 14.
- Grabby, H. (H. G) 1926. „Ohvitseride õppustest väeosades“. *Sõdur* 39, 841-844.
- Grabby, H. (H. G) 1927. „Noorte väljaõppe põhimõtteid“. *Sõdur* 28/29, 680-684.
- J. L. 1924. „Rohkem tähelepanu sõduri higeelule“. *Sõdur* 49, 20.
- Jaakson, A. (A. J) 1924. „Rahvusline aade kui meie sõjaväe kasvatuse alus“. *Sõdur* 51/52, 5-6.
- Jaakson, A. (A. J) 1925. „Prantsuse rügemendi õppemetoodidest“. *Sõdur* 46, 1001-1002.
- Jaakson, A. (A. J) 1926a. „Meie sõjaväe kasvatuse orientatsioonist“. *Sõdur* 4, 66-68.
- Jaakson, A. (A. J) 1926b. „Rahvusline aade meie kaitseväe kasvatuses“. *Sõdur* 14/15, 306-308.
- Jaakson, A. (A. J) 1927. „Uusi sihtjooni Sõjaväe Ühendatud Õppeasutuste praegusest töökavast“. *Sõdur* 51/52, 1326-1330.
- Jaakson, A. (A. J) 1928. „Kümme aastat õppetööd sõjaväe õppeasutustes“. *Sõdur* 6/7/8, 253-258.
- Jalajas, O. (O. J) 1924. „Kultuur-selgitamistöö kaitseväes“. *Sõdur* 27, 9-11.
- Jalajas, O. 1925. *Kultuur – selgitustöö meetoodika käsiraamat*. Tallinn: Kindralstaabi VI osakond.
- K. 1924. „Rivi-ohvitserid vabastatagu kõrvalistest ülesannetest“. *Sõdur* 47, 12.
- K. A 1924. „Elavamat mõttewahetust sõjaväe õpetamise küsimustes“. *Sõdur* 32, 2.
- Karjahärm, T. ja Sirk, V. 2001. *Vaim ja võim. Eesti haritlaskond 1917-1940*. Tallinn: Argo.

- Kasekamp, A. 1931. *Sõjapedagoogika. Konspekt kolonel–leitnant A. Kasekamp loenditest Sõjakooli kadettide vanemklassis 1930/31.a.* Kaitseväe Ühendatud Õppeasutiste staabi väljaanne.
- Kasekamp, A. 1936. „Kõrgem Sõjakool 15-aastane“. *Sõdur* 37/39, 905-909.
- Kleis, R. 1932. *Eesti avalikud tegelased. Eluloolisi andmeid.* Tartu: Eesti kirjanduse selts.
- Koort, A. 1996. *Inimese meetod.* Tartu: Ilmamaa.
- Kuks, A. 1929. *Pedagoogiline psühholoogia. Konspekt Sõjakoolis peetud loengutest 1928/29 õppeaastal.* Tallinn: Sv. Ühendatud õppeasutuste Staap.
- Käis, J. 1921. „Kooli lähendamine töökooli põhimõttele“. *Kasvatus* 18, 277-279.
- Käis, J. 1927. „Eesti kooli arenemistee - ühtluskoolile ja töökoolile“. Kogumik: Võrumaa õpetajate liit. Võru: Võrumaa Õpetajate Liit.
- Masing, R. 1926. *Moraal ja sõda.* Tallinn: Kindralstaabi VI osakonna väljaanne.
- ms- 1924b. „Wäeosade waatused ja õppeala“. *Sõdur* 22, 13-14.
- ms-. 1924a. „Ohvitser kui kaswataja ja õpetaja“. *Sõdur* 14, 7.
- ms.- 1926. „Kümme kuud Tondil koolipingil“. *Sõdur* 33/34, 700-701.
- Nõmmik, A. 1975. *Mälestusi Sõjakoolist.* Toronto, Ontario, Kanada.
- P. L. 1927. „Rügemendi ülemate informatsiooni kursused. Tartus 3. XI.-13.XI. 1927“. *Sõdur* 48, 1198-1204.
- Pajur, A. 1999. *Eesti riigikaitsepoliitika aastail 1918 – 1934.* Tartu: Kirjastus Eesti Ajalooarhiiv.
- Pajur, A. 2000a. „Eesti kindralkond 1918-1940. Esmase analüüsi katse I“. *Ajalooline ajakiri* 3 (110), 97-114.
- Pajur, A. 2000b. „Eesti kindralkond 1918-1940. Esmase analüüsi katse II“. *Ajalooline ajakiri* 4 (111), 29-43.
- Penjam, T. „Enne mõtle(s), siis ütle(s) ja tegutse(s).“ *Õpetajate leht* 46, 15. detsember, 2000. <<http://www.opleht.ee/Arhiiv/2000/15.12.00/dialoog/3.shtml>>, (18.11.03).
- Reek, N. 1921a. *Aja kaotus – on surm.* Tallinn: Sõjaväe trükikoda.
- Reek, N. 1921b. *Sõja edu pea-tingimused.* 19. ja 20. aastasaja sõdade psühholoogiline visand. Tallinn.
- Reek, N. 1926a. „Belgia sõjaväe kaadri ettevalmistusest“. *Sõdur* 7/8, 139-140.

- Reek, N. 1926b. „Meie kaitseväe juhtiva koosseisu – ohvitseride – kasvatuse ja väljaõppe alalt I-IV“. Sõdur 26/27, 28, 29, 30/31, 548-556, 580-585, 606-611, 630-637.
- Reek, N. 1926c. „Prantsuse Kõrgem Sõjakool 1876-1926“. Sõdur 22/23, 474-476.
- Reek, N. 1926d. „Püüdeid ja sihtjooni juhtkonna (ohvitserkonna) sõjalisest ettevalmistusest N.-Venes“. Sõdur 9, 178-182.
- Reek, N. 1926e. „Reichswehri ohvitserkonna ettevalmistusest ja meelsusest“. Sõdur 5, 90-92.
- Reek, N. 1926f. „Uue aasta algul“. Sõdur 1/2, 2-3.
- Salf, A. (A. S) 1926a. „Kas „Sõdur“ toob sõjaväe asutuste kohta õigeid, kalutud ja erapooletuid andmeid?“. Sõdur 30/31, 639-642.
- Salf, A. (A. S) 1926b. „Uute õppemeetodite loojatele“. Sõdur 24/25, 523.
- Sepp, O. 1926a. „Isamaa ja kodumaa - miks on nad mulle kallid“. Sõdur 4, 77-79.
- Sepp, O. 1926b. „Kaitseväe elu“. Sõdur 16, 360-361.
- Sirge, P. A. 1999. Eesti sõjakoolide kogemuste rakendamise võimalusi kaitsejõudude tänapäevases väljaõppes. Magistritöö, Tallinna Pedagoogikaülikool.
- „Sõdur“ 1925. „Kaitseväe kultuur-selgitustöö esimeste kursuste avamine 27. oktoobril 1925 a.“. Sõdur 44, 946.
- „Sõdur“ 1926. „Kaitseväe kultuur-selgitustöö kursuste puhul“. Sõdur 43, 922.
- „Sõdur“ 1927. „Sõjaministri kindral Reek'i kõne Riigikogus Sõjaministeeriumi eelarve arutamise puhul“. Sõdur 14/15, 330.
- „Sõdur“ 1939. „Sõjakool 20-aastane. Lühike ülevaade möödunud tegevusest“. Sõdur 14/15, 309-312.
- T. 1927. „Kolonel-leitnant Johann Schmidt“. Sõdur 1/2, 16-18.
- Tartu Ülikooli Õpetajate Seminari kodulehekül, 2003. „Üldinfo. Ajalugu. 1878-1918 Jurjevi Õpetajate Seminar“. Tartu, 2003.< <http://www.ttc.ee/index.html>>, (18.11.03).
- Toiskallio, J. 2002. „Sõjaväepedagoogika ja muutuv ühiskond“. Sõdur 1(32), 25 – 28.
- Tomberg, R. 1926a. „Kaadri väljaõppes väeosades“. Sõdur 3, 42-43.
- Tomberg, R. 1926b. „Ühe tegeliku pädagoogi, hra A. S artikli puhul „Sõduris“ Nr 24/25“. Sõdur 28, 585-587.
- Traksmann, A. 1922. „Mõnda Wene sisemäärustikust ja tema käsitlemisest meie oludes“. Sõduri Lisa 8, 476-496.

- Traksmann, A. (A. T) 1924. „Tähelepanekuks meie noortele väejuhtidele“. *Sõdur* 43, 2-4.
- Traksmann, A. 1925a. Sõduri kasvatus ja sõjaväe distsipliini põhijooned. Merejõudude Staap: Kindralstaabi VI osakonna väljaanne.
- Traksmann, A. (A. T) 1925b. „Sõjapädagoogika modern kasvatusteaduse valgusel“. *Sõdur* 47/48, 1030-1032.
- Traksmann, A. 1926a. „A. S küsimuse puhul kas „Sõdur“ toob sõjaväe asutuste kohta õigeid, kaalutud ja erapooletuid andmeid? “. *Sõdur* 30/31, 642-654.
- Traksmann, A. 1926b. „Kuidas asendada „loengud“ iseseisvate töödega“. *Sõdur* 12/13, 261-265.
- Traksmann, A. 1926c. „Kultuur-selgitustöö kursuste 1. lennu lõpetamise puhul“. *Sõdur* 9, 182-183.
- Traksmann, A. (A. T) 1926d. „Meetodi küsimus õpetamisel“. *Sõdur* 4, 68-71.
- Traksmann, A. 1926e. „Sõduri“ kaitseks põhjendamata süüdistuste vastu“. *Sõdur* 24/25, 524-528.
- Traksmann, A. 1926f. „Sõduri“ ülesandeist lähemas tulevikus“. *Sõdur* 6, 114-116.
- Traksmann, A. 1928. „Reserv-ohvitser prantsuse sõjaväes. Tema tähtsus, ettevalmistus ja selle ettevalmistuse täiendamine“. *Sõdur* 41/42, 1158-1166.
- Traksmann, A. 1929. „Pariisi Kõrgem Sõjakool“. *Sõdur* 29/30, 31/32, 729-739, 768-781.
- Traksmann, A. 1930. „Vaatlusi ja mõtteid õppealalt kaitseväes“. *Sõdur* 47/48, 50/51/52, 1341-1347, 1416-1423.
- Traksmann, A. 1931. „Vaatlusi ja mõtteid õppealalt kaitseväes“. *Sõdur* 1/2, 5-12.
- Tõrvand, J. 1926a. „Veel õppemeetodite revideerimisel“. *Sõdur* 32, 666-670.
- Tõrvand, J. 1926b. „Õppemeetodite revideerimisel“. *Sõdur* 26/27, 546-548.
- Tõrvand, J. 1928a. „Jooni vabariigi kaitsejõudude arenemisest pärast Vabadussõda“. *Sõdur* 6/7/8, 189-209.
- Tõrvand, J. 1928b. „Rohkem objektiivsust ja õiglast analüüsi!“ *Sõdur* 9/10, 377-381.
- Unr. 1924. „Wanasõdurite õppustest“. *Sõdur* 32, 4-5.
- Volkov, S. V. 1993. Русский офицерский корпус. Москва: Военное Издательство.
- Õun, M. 2001. Eesti Vabariigi kindralid ja admiralid. 2.tr. Tallinn: Tammiskilp.

Kasutatud allikad:

K. Ü. Õ Sõjakooli õppekavad. Teine osa, Kadettide õppekavad. 1930. Tallinn: Kaitseväe Ühendatud Õppeasutiste staabi väljaanne. Asukoht: RR 2.k. hoidla.

Määrused jalaväe väljaõpetamiseks. I. jagu, Nekreutite väljaõpetamine. 1921. Tallinn: Sõjaväe õpetuskomitee.

Arhiivimaterjalid:

Eesti Riigiarhiiv (ERA)

ERA, Fond 646, Nimistu 1, Säilik 60, 162, 235.

ERA, Fond 650, Nimistu 1, Säilik 162, 1036, 1077.

ERA, Fond 650, Nimistu 2, Säilik 42.

ERA, Fond 495. Nimistu 12. Säilik 659. (Karing, V. 1929. Sõjaväe väljaõppes tarvitavad õppemeetodid. Tallinn: Kõrgema Sõjakooli lõputöö).

ERA, Fond 496. Nimistu 4. Säilik 494 ja 495. (Kasekamp, A. 1928. Juhtide kasvatus ja väljaõpe sõjaväes möödunud sõdade eriti maailmasõja ja vabadussõja kogemusel. Tallinn: Kõrgema Sõjakooli lõputöö).

K. Ü. Õ Kõrgema Sõjakooli juhtimise ja staabiteenistuse ala õppekavad 1934.-1936. a. : VII lend. 1934. Tallinn. Asukoht: RR arhiivkogu.